

PRIHVAT II. VATIKANSKOG KONCILU U HRVATSKOJ

Fragmenti za buduće cjelovitije prouke

Bonaventura Duda, Zagreb

Odmah se želim sporazumjeti sa slušateljstvom, odnosno s čitateljstvom.* Prihvaćajući da progovorim o zadanoj temi na prigodnom jednodnevnom simpoziju *Crkve u svijetu* - koja zajedno sa završetkom Koncila, prije 30 godina, slavi i svoj početak - unaprijed sam upozorio one koji su me pozvali: tema me premašuje. Ona bi po sebi zahtijevala mnoge i raznolike prethodne prouke, prije negoli bi se teolog smio prihvatiti neke tipično teološke ocjene. Svakako bi to zahtijevalo i doprinos socioloških ispitivanja i procjena, ali je njihov rad s jedne strane skuplji, a dugotrajniji, a s druge strane možda još nismo u Crkvi prevladali nepovjerenje u njih. A opet, kolegijalnost, a nadasve ljubav i poštovanje prema Koncilu, a dakako i prema *Crkvi u svijetu*, ponukala me da se zadaće kako-tako prihvatim.

Nakon ove isprike usuđujem se, dakako samo fragmentarno i ne uvijek jednakomjerno, prići svojoj temi. Neka to bude više kao pomoć onomu na što će morati misliti budući proučavatelji i ocjenitelji kada se toga posla svestrano, cjelovito i posve dokumentirano prihvate. To bi bila prava služba ne samo suvremenoj povijesti Crkve u Hrvata nego i većem posvješćenju njezinih zadaća u sadašnjem i skorašnjem času.

Uostalom, ispit o tom gdje smo i dokle smo dospjeli u provedbi Koncila naređuje nam sam Sveti Otac u najavi Trećega Isusova milenija, u apostolskom pismu *Nadolaskom trećega tisućljeća* (br. 19-20). Pošto je u najkraćim crtama sažeo djelo Koncila, završava da se "najbolja priprema" za sam jubilej "neće moći izraziti osim u obnovljenu zalaganju za što vjerniju primjenu" koncilskog nauka. Stoga su prihvati i primjena Koncila temeljne točke velikog ispita savjesti na koje pozivlje svakoga Kristova vjernika i cijelu Crkvu. Po njemu, taj prihvati još uvijek zahtijeva "dodatni napor" (br. 36). Na to se ponovno navraća i u svojoj osebujnoj knjizi *Prijeći prag nade* kojom je stupio u razgovor s najširim čitateljstvom, u poglavljima posvećenima Koncilu (hrvatsko izdanje, str. 170-184). Koncil je za Papu bio "veliko iskustvo Crkve", "seminar Duha Svetoga" (str. 172). Njime je počela nova evangelizacija (str. 173). Njime je također

---

* Ovaj tekst je djelomice prošireno predavanje što ga je autor održao na teološkom simpoziju u Splitu 25. listopada 1995, u povodu 30 godina završetka Drugoga vatikanskoga sabora.

otpočeo novi stil Crkve, u najširem smislu ekumenski, po čemu će Koncil "još dugo vremena biti izazov za sve Crkve i zadaća za svakoga" (str. 177). Kao osobitu novost Koncila Papa ističe i sinodalnu metodu koja je "jedan način da se izraze odgovornosti svakoga prema Crkvi" (str. 178). Pažljivo treba pročitati i one dvije stranice na kojima on zamjećuje osobite koncilske prinove i na ploči svijeta (str. 173-184). U svakom slučaju vrlo su značajne njegove riječi: "Svaki službenik Evanđelja trebao bi zahvaliti Duhu Svetomu za dar Koncila i uvijek bi se trebao osjećati njegovim dužnikom. Da bi se taj dug otplatilo, trebat će još mnogo godina i mnogo naraštaja" (str. 179).

I.

Prije nego priđem samoj, makar i fragmentarnoj obradi prihvata Koncila u Hrvatskoj, želim istaći nekoliko - za me - važnih metodoloških napomena koje mogu poslužiti i budućim, temeljitijim istraživanjima.

KONCIL S VELIKIM SLOVOM

Uočio sam nešto zanimljivo. Još uvijek, kada kažemo "koncil", bez daljnega, mislimo na II. vatikanski koncil, pišući samu riječ velikim slovom. Ima u tom i podsvijesti, ali ona očituje da s Koncilom još nismo gotovi, da on zapravo još uvijek - u provedbi - traje, da je još uvijek izazovan, zadan. To je uostalom potvrdio i sam Papa u netom navedenim tekstovima. Koncil kao "seminar Duha Svetoga" ostaje nam i dalje zadaćom.

DOSADAŠNJE PROUKE

Valjalo bi uzeti u obzir sve što se u vezi s prihvatom Koncila u nas dosad pisalo, u ovih 35 godina od početka i 30 godina od zaključenja Koncila. Navest ću samo ono što mi je neposrednije poznato. Nešto ću i poslije dodati, govoreći o pojedinim područjima i ustanovama. Za cijelo prvo desetljeće i dobar dio drugoga važni su članci što ih je povremeno pisao naš izraziti koncilski teolog Tomislav Šagi-Bunić, a poslije ih je skupio u svojoj knjizi *Vrijeme suodgovornosti*, osobito pod naslovom preuzetim od pape Pavla VI. "*Spriječiti da učenje Koncila ne ode u arhivu*" (sv. I, Zagreb 1981, str. 3-226). O 10. obljetnici početka Koncila spominjem svoj člančić *Da li*

je proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme (*Glas Koncila*, 1982, 20, 4-5; usp. moju knjigu *Koncilske teme*, Zagreb 1992, str. 36-39). O 15. obljetnici završetka Koncila *Svesci* 37 (1980, str. 2-3) prenose važan članak Karla Rahnera *Neprolazno značenje Drugog vatikanskog koncila*, što će poslije u novom prijevodu prenijeti *Obnovljeni život* (1985, 3, str. 318-328). O 20. obljetnici početka Koncila zagrebački su bogoslovi, potaknuti od tadanjega rektora dr. Ivana Goluba, u povremenoj Bogoslovskoj tribini organizirali osam predavanja u kojima su se na Koncil osvrnuli: zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić, Tomislav Šagi-Bunić, Ivan Kurtović, Bonaventura Duda, Živko Kustić, Josip Turčinović, Tomislav Ivančić, Ivan Golub. O tom svjedoči knjiga *Jeke jednog Koncila* (Zagreb 1984). Pokoncilska razmišljanja donio je i prijašnji njihov zbornik *Mi, Crkva i drugo* (Zagreb 1971).

O 20. obljetnici završetka Koncila *Crkva u svijetu* upriličuje u prosincu 1985. simpozij čiji su akti u 2. broju 1986. Tu se nalazi temeljna studija Mate Zovkića *Ostvarenje Koncila u našoj Crkvi*, koja ostaje još uvijek mjerodavna za daljnje prouke. Važna je i prosudba što je u svojoj studiji *Suvremena teološka kretanja i njihova prisutnost u našoj Crkvi* donosi Živan Bezić: "Koncil je zaista stigao u naše strane. Mi smo ga primili i prihvatili (...) Može se kazati da je golema većina hrvatskih katolika dočekala posljednji sabor lojalno i spokojno" (str. 172). On u svoj članak (str. 173) ugrađuje i prosudbu naših biskupa, prema *Glasi Koncila* (1985, 44, str. 6): "Biskupi su potvrdili svoje duboko uvjerenje o epohalnom značenju nauke i odluka posljednjeg Koncila koje ne zastarijevaju nego i 20 godina nakon Koncila predstavljaju izvor za istinsku crkvenu obnovu koja će se ostvarivati kroz dulju budućnost. Oni su uočili pozitivne plodove koncilske obnove za naš crkveni život; s druge strane izrazili su svoje žaljenje zbog nedostatnog proučavanja koncilskih dokumenata u njihovu izvornom nepatvorenom bogatstvu. Koncil ostaje trajan poziv na pravu obnovu Crkve. Biskupi smatraju da se neki neredi koji su se prigodice javljali nakon Koncila ne smiju nikako pripisati Koncilu, nego nepoznavanju Koncila ili krivom tumačenju saborskih usmjerenja. Koncilski dokumenti predstavljaju djelo Duha Svetoga i pouzdan su putokaz kršćanima danas i u budućnosti."

Polazeći od toga navoda, potražio sam u arhivu Biskupskih konferencija cijeli službeni izvještaj naših biskupa, pripremljen za Biskupsku sinodu 1985. Koliko god je kratak, bio sam ugodno iznenađen njegovom pozitivnom intonacijom. Ipak, ako se pažljivije pročita, ima u njemu i kritičkih napomena. Prisutan je i određeni "mea culpa" s obzirom na nepoznavanje Koncila u nas. Biskupi doduše

spominju i "neke neredne", ne vele "u nas", ali dodaju da su se dogodili nakon Koncila, ali ne zbog Koncila, što stoji i u aktima naredne Biskupske sinode 1985. (niz *Dokumenti*, br. 78, KS, Zagreb 1986, str. 7). No za me je vrlo važno da naši biskupi ni najmanje ne smatraju da je Koncil u nas proveden. On se provodi i ostaje i dalje "izvor za istinsku crkvenu obnovu", i to takvu "koja će se ostvarivati kroz dulju budućnost". I ne govore samo o nauci i odlukama Koncila nego naglasuju i "koncilska usmjerenja" itd. Hermeneutski je značajna i završnica Zovkićeva članka, podcrtavam te značajnosti: "Svoju *relativnu uklopljenost* u katoličke tokove posaborske obnove zahvaljujemo *katoličkoj poslušnosti* (...) Da je bilo dano na odlučivanje našim biskupima i teolozima, *ne znam kad bismo došli* do saborskog poimanja Crkve kao zajednice Božjega naroda, do saborskoga poimanja ekumenizma, vjerske slobode i ateizma. *Katoličko zajedništvo s općom Crkvom* pomoglo nam je *da se otvorimo jedni drugima* i prema onima izvan naše zajednice. U budućnosti će - *za dugoročno ostvarivanje* saborske obnove biti potrebno sačuvati ovo *zajedništvo ne samo u administrativnom* nego i u duhovno-teološkom pogledu. Trebali bismo *više živjeti i djelovati saborski* ovdje gdje jesmo, ne čekajući neka bolja i normalna vremena." Dakle, uz globalno pozitivne procjene prihvata Koncila u nas među recima čitamo i kritičke opaske, a osobito isticanje da prihvati i prihvaćanje Koncila nisu završeni prije 20 godina, pa očito ni sada, nakon 30 godina.

Na 25. obljetnicu završetka Koncila, koliko znadem, osvrnuo se samo T. Šagi-Bunić na simpoziju *Obred i Duh* koji je upriličio Hrvatski liturgijski institut u Zadru u studenom 1990. predavanjem *Pojava (fenomen) Koncila danas u razmaku četvrt stoljeća* (SB 1990, 4, str. 394-401). On i o 30. obljetnici početka Koncila u Kani (1992, 10, str. 10-11) razmišlja u članku *Trideset godina poslije Koncila*. Na tu se obljetnicu odnosi i moj razgovor na radiju Velika Gorica s Katicom Knezović *Koncil je najuzbudljivije vrijeme moga života*, objelodanjen u knjizi intervju *Krist i naši svagdani* (Zagreb 1996, str. 123-138). Spomenuti Šagi-Bunićev članak zajedno s onim Rahnerovim, malo prije spomenutim djeluje ispitno: sugerira po čemu bismo mogli prosuditi koliko je i je li Koncil u nas, dubinski, u provođenju ili u zastoju. A evo, sada o 30. obljetnici završetka Koncila i svojoj 30. godišnjici postojanja *Crkva u svijetu* opet je organizirala jubilarni simpozij u listopadu 1995. Akti toga simpozija već su objelodanjeni u 1. broju o. g., na žalost s mojim zakašnjenjem. I *Glas Koncila* poveo je u prosincu o tom događaju svoj okrugli stol

(1995, br. 48-49) poslije objelodanjen u knjižici *Koncil je nezaobilazan* (priređio Ivan Miklenić, glavni urednik).¹

Kad je riječ o prihvatu i odrazu Koncila u nas, treba proučiti i na kakav je odjek Koncil naišao u našoj široj društvenoj i političkoj javnosti, i u svom početku i u daljnjem svom događanju. U to se uklapa i Protokol između Svete Stolice i FNR Jugoslavije, što svakako spada u novo koncilsko i pokoncilsko ozračje, iskreno bar s jedne strane, sa strane Svete Stolice. Upućujem na dvije knjige Vjekoslava Cvrle, nekoć poslanika bivše Jugoslavije kod Svete Stolice: *Vatikan u suvremenom svijetu* (Zagreb 1980) te *Pokoncilski Vatikan u međunarodnim odnosima* (Zagreb 1992). Treba pretražiti i izdanja *Instituta za društvena istraživanja* u Zagrebu; tu se nađe više tema koje se dotiču Koncila i njegovih odraza u nas. A o 20. obljetnici završetka Koncila Marksistički centar u Splitu upriličio je okrugli stol pod naslovom *Dometi i razmeđa koncilске obnove*, čiji su materijali poslije objavljeni u časopisu *Pogledi* (1985, br. 2). Zapisujem sve to da se ne zaboravi.

"PRIHVAT KONCILA" TREBA SHVATITI VIŠEZNAČNO

I samu naslovnu riječ "prihvat Koncila" treba razumjeti vrlo nijansirano. U globalu, Koncil je u nas prihvaćen. U pojedinostima, prihvat Koncila je i u nas kao i drugdje trpio od različitih mentalnih stavova. Nerijetko se provodio više po slovu, i to po slovu dokumenata, pogotovo onih koji su zahtijevali strukturalnu promjenu, a manje pod temeljnim nadahnućima koja bi bila izvorište novih, kreativnih načina naše obnovljene crkvenosti i svježije suvremenosti.

---

¹ Dakako, valjalo bi dobro odvagnuti što je, osobito na doktrinalnom području, posvješćivanju i prihvatu Koncila u nas pridonio naš vjerski tisak, osobito raznovrsne teološke revije. Na žalost, do sada postoje tek djelomične bibliografije, iz kojih opet same koncilске teme nisu podjed-nako razvidne. Zapisujem ih da olakšam drugima rad: *Bibliografija Glasa Koncila*, Zagreb 1973; *Bibliografija pedeset godišta Bogoslovske smotre*: BS 1982, br. 1-2; *Bibliografija Crkve u svijetu* 1966-1985, CuS 1985, 4, str. 413-458 (osobito *Komentari koncilskih dokumenata* (str. 420); *Bibliografija Svezaka* od br. 1-33, *Svesci* 1979, 4, str. 107-144; *Biblio-grafija "život" - Obnovljeni život*, Ož 1995, br. 3-4, str. 251-395. *Služba Božja*, zaslužna osobito za liturgijsku obnovu, ima dvije bibliografije: (1) 1961-1980; SB 1981, 2, str. 186-267; (2) 1981-1991: SB 1991, str. 301-360. Kako se vidi, sva je ta bibliografija za našu temu odveć djelomična, a preostaje pitanje i koliko se što čitalo. Bez što točnijih uvida u sve to ne može se obaviti valjana cjelovita prouka koliko je Koncil doktrinalno oplodio našu višu teološku informaciju. O tome je ukratko izvjestio Mato Zovkić u reviji *Scripta theologica* (Facultad de Teologia Universidad de Navarra), 1991, 2, str. 573-588 člankom *La teologia en la Iglesia entre los Croatas 1945-1990*.

Posrijedi je također bila i određena lijenost u proučavanju koncilskih dokumenata i nadahnuća. Podosta se pokazalo i to da se ne umije razlikovati između tradicionalnoga i tradicijskoga, pa je nerijetko ovo mlađe tradicionalno bilo jače od autentičnoga starijega, a sada obnovljenoga tradicijskoga. A onda, vječna opasnost na koju je i Gospodin upozorio - da se novo vino ne prelijeva u stare mješine. Koncil npr. nije težio da bude perceptivan, nego više inspirativan, a u Crkvi, osobito pretkoncilskoj, bio je jak juridički mentalitet. Takav pak mentalitet, kao po nekom pravilu, sve novo tumači iz staroga, sve nedefinirano, a inspirativno pretvara u uhodano.

U vrijeme Koncila, već smo spomenuli, iako ne zbog Koncila, bilo je posvuda, pa i u nas, nesnalaženja, vrenja, sporova, pa i po koja oporba. Naumice u to ne ulazim jer za prave prosudbe još nema dostatne povijesne distancije, a volim riječ sv. Pavla, dragu Papi Pavlu VI: "Što je za mnom zaboravljam, za onim što je preda mnom prežem" (Fil 3,13). Je li u nas bilo izravnih osporavanja Koncila? Ne bih rekao. No ne možemo reći da nije bilo suzdržanih stavova prema svima, pa i istinskim koncilskim novostima, pa stoga i pravih usporavanja. Bilo nas je Koncilom oduševljenih, možda nismo uspijevali sve odvagnuti, ali je bilo i takvih koji su nam vagali svaku riječ i svaki potez. Poznati su u tom smislu članci, inače vrsnoga crkvenoga pisca blagopokojnoga Čedomila Čekade, osobito njegova knjižica *Proigrana šansa*, (Đakovo 1971). Ne na istoj liniji, ali prilika je ovdje spomenuti, među onima koji su, možda prezabrinuto, upozoravali na probleme novije pokoncilске teologije značajna je knjiga Vladimira Merćepa *Kuda ide katolička teologija* (Split 1980), a i drugi njegovi članci. Zbog zanimljivosti, a i vrijednih opaski, zapisujem i članak Josipa Žurića *Šesti čovjek* (OŽ 1971, 6, str. 497-506). Bilo je i tendencija da se i u našoj Crkvi, osobito među koncilski založenim teolozima, pronadu devijacije koje su se pojavljivale na Zapadu. Stoga je i u nas bilo ljudi koji su umjeli i trpjeti za svoja koncilska uvjerenja. I za njih možemo mirne duše kazati ono što je prigodom zadušnica za velikoga francuskoga dominikanca, kardinala Yvesa Congara rekao njegov generalni starješina, spominjući trpljenje koje se obratilo u zajedništvo. Možda su pojedine kritike poslužile da se izbjegnu zla kojih su se ljudi bojali, ali se možda i nisu dogodila dobra koja su se mogla sretnije dogoditi.

TRI VIDA POKONCILSKE OBNOVE

Najvažnije je, kada je riječ o provođenju Koncila u nas, imati na umu da je obnova koju si je Koncil zadao, po najavi i htijenju njegova

sazivatelja pape Ivana XXIII. bila trostruka. Na to je već onih prvih pokoncilskih godina svojom disertacijom *Obnova Crkve prema II. vatikanskom koncilu* (Zagreb 1969.) kod prof. Šagi-Bunića upozorio Mato Zovkić. Ta je obnova htjela biti: duhovna, doktrinalna i strukturalna. Taj i takav trostruki vid prihvata Koncila stavlja još veće zahtjeve na pravog istražitelja te povijesti. Naime, koliko je Koncil izazvao i unaprijedio nastojanja oko kršćanske svetosti, to će, donekle, pokazati istom sosljedne beatifikacije i kanonizacije, a na njih treba još podosta čekati. Koliko je pak Koncil utjecao i utječe na nov, suvremenim potrebama primjereniji način ponude crkvenoga nauka, to bi se već donekle moglo procijeniti i po preuređenju i provođenju studija na našem Katoličkom bogoslovnom fakultetu i na drugim našim visokim bogoslovnim školama, a onda i u pokoncilskoj ponudi naših izdavačkih kuća. Tu bi, među ostalim, bilo vrijedno popisati i ocijeniti tolike magistarske i doktorske radnje što su ih o pokoncilskim temama napisali naši studenti na različitim vanjskim sveučilištima ili u nas. Spominjem tako, uz gore navedenu Zovkićevu, vrijednu disertaciju fra Mire Vrgoča na zagrebačkom fakultetu kod prof. Ivana Goluba *Antropoeikonologija II. vatikanskog sabora*, što je u nastavcima izdana u časopisu Franjevačke teologije u Sarajevu *Nova et vetera* (1979,2; 1981,1-2; 1982,1-2). Dopisujem i disertaciju splitskoga svećenika Ivana Grubišića na Filozofskom fakultetu u Zadru *Religiozno ponašanje katolika u Srednjoj Dalmaciji 80-ih godina* (Split 1992), istraživanje kojim se Grubišić počeo baviti u doba pripreve za Nadbiskupsku sinodu u Splitu 1986-1987. Usput spominjem i disertaciju Josipa Čorića *L'apostolato dei laici in Croazia del 1945-1971* na Lateranskoj univerzi (Roma 1971).

PUNO ZNAČENJE IZRAZA "POKONCILSKO VRIJEME"

Treba se također dobro priupitati što je to "pokoncilsko" u pokoncilskom vremenu. Naime, sve vrijeme nakon godine 1965. do danas može se, kronološki, nazvati pokoncilskim. Ali preostaje pitanje koliko se toga dogodilo i događa baš pod utjecajem Koncila, izravnim ili neizravnim. Uostalom, Koncil je htio pobuditi nove kreativnosti u Crkvi, stoga su i one "pokoncilske" makar ih Koncil i nije formalizirao. Tipičan je primjer za to što se Crkva već duže vrijeme definira kao "communio", i to s izričitim naglaskom da je to bitan koncilski nauk, što uostalom vrlo intenzivno ističe i papa Ivan Pavao II. Napokon, više uopće ne možemo odmisлити Koncil kao faktor sosljednih zbivanja. Spomenuo bih samo jednu činjenicu - urušavanje svjetskoga komunizma, onamo od godine 1989. Istina, stvar je još

uvijek u procesu. Ipak, to se urušavanje događalo i kao osobit Božji zahvat u povijest, kako to na više mjesta upozorava Ivan Pavao II. (*Centesimus annus*, br. 22 sl; *Nadolaskom trećeg tisućljeća*, br. 27). No u isto vrijeme ovo je plod i drugih čimbenika prethodne povijesti, među koje svakako spada II. vatikanski koncil.

Stoga kad se pitam ili kad me pitaju koje bi to koncilsko nadahnuće bilo po kojemu će naša Crkva najsigurnije moći prepoznati koliko smo još uvijek "koncilski", onda sam posve uvjeren u ovo: jedno je od temeljnih nadahnuća Koncila da svaki kršćanin i cijela Crkva u sebi odgaja *osjetljivost za znakove vremena*. To je nekada u svom biskupskom geslu, za vrijeme Hitlera, izrazio Münchenski nadbiskup kardinal Faulhaber: "Vox temporis - vox Dei", to jest "Glas vremena - glas Božji". I o tome sam se više izrazio kod okrugloga stola *Glasa Koncila* (1995, br. 48 i 49; *Krist i naši svagdani*, str. 142-143 i 147-148).

POKONCILSKA OBNOVA POLAZEĆI OD DOKUMENATA

Na temeljno naslovno pitanje o prihvatu Koncila u nas dalo bi se odgovoriti i polazeći od pojedinih koncilskih dokumenata. Na taj je način sam Sveti Otac pozvao cijelu Crkvu na ispit savjesti, izdvajajući u svom apostolskom pismu *Nadolaskom trećeg tisućljeća* (br. 36), dakako vrlo općenito, četiri temeljna koncilski dokumenta: "U kojoj je mjeri riječ Božja postala potpunije duša teologije i nadahniteljica kršćanskoga života... Je li liturgija življena kao vrelo i vrhunac, crkvenog života... Učvršćuje li se, u općoj Crkvi i onim posebnima ekleziologija zajedništva... dajući prostora karizmama, službama, različitim oblicima sudjelovanja Naroda Božjega... Jedno životno pitanje mora se ticati stila odnosa između Crkve i svijeta. Koncilске smjernice... o dijalogu otvorenom - punom poštovanja i srdačnom, ali ipak praćenom pažljivim raspoznavanjem i hrabrim svjedočenjem istine - ostaju valjane i pozivaju nas na dodatni napor."

U tom smislu, polazeći od dokumenata Koncila, odabirem samo četiri područja: biblijsko, liturgijsko, ekumensko i sinodalno. Najprije ističem mnogostruku biblijsku obnovu što se nakon Koncila u nas dogodila. Prvu lastu novoga biblijskog proljeća predstavlja *Ilustrirana Biblija mladih* (Zagreb 1968) koju je inicirao neprežaljeni pok. gvardijan zagrebačkoga franjevačkog samostana o. Zorislav Lajoš, pokretač i *Glasa Koncila*, a i inače jedan od najoduševljenijih koncilaca prvog vremena. Ipak, cijelo ću to biblijsko područje u ovom napisu mimoići, poglavito s dva razloga. Ono je samo za se vrlo prostrano, a dotaći ću ga se donekle kada budem govorio o Kršćanskoj sadašnjosti. Osim toga, samu sam pojavu *Zagrebačke Biblije 1968*, koja je svakako stasala u ozračju Koncila, dovoljno prikazao u intervjuu Tvrtku Klariću u *Hrvatskom rukopisu* (1994, br. 4/CXXX/, str 8-14), što sam poslije uvrstio u knjigu *Krist i naši svagdani* (str. 103-119). O tom je također napisala izvrsnu, poslije nagrađenu, diplomsku radnju na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Katica Knezović *Zagrebačka Biblija 1968*. Na to se nadovezuje Duda-Fučakov prijevod *Novoga zavjeta* i susljedni posao na *Hrvatskom lekcionaru*, što će biti donekle razvidno kada budem govorio o zalaganjima Kršćanske sadašnjosti za biblijsko i liturgijsko buđenje u nas. Jerka Fućaka predstavlja zbornik radova *In memoriam - Marijan Jerko Fućak* (BS 1994, 1-4) s izvrsnom bibliografijom. Dakako, tko se potanje bude bavio biblijskim područjem naše pokoncilске obnove, morat će ocijeniti i doprinos Rupčićeva i Raspudićeva *Novoga zavjeta* te susljednih izdanja Kršćanske sadašnjosti kao što su *Ekumenski Novi zavjet* te *Jeruzalemska Biblija*. Sve je to utjecalo na vrlo značajnu

obnovu homiletike, s nizom homiletskih priručnika. U tom su još uvijek dragocjeni *Služba riječi* te *Živo vrelo* (kao nastavak liturgijsko-pastoralnog *Listića*), čemu svakako treba pribrojiti *Službu Božju* iz Makarske i liturgijske doprinose *Vjesnika đakovačke biskupije*, *Glasa Koncila* i drugih.

Naša je pokoncilaska obnova dala najvidljivije rezultate na području liturgije, bar ukoliko je bila više strukturalna. Najlakše je registrirati izdanje cijeloga niza novih liturgijskih knjiga, najprije u izdanjima *Službe Božje* i Hrvatskoga književnog društva sv. Ćirila i Metoda, danas ponovno sv. Jeronima, i poslije kod *Kršćanske sadašnjosti* (usp. jubilarni Katalog KS, 1968-1993, str. 79-82).

Spomenimo samo *Misal*, *Hrvatski lekcionar*, *Časoslov*, *Sakramentale* i druge obredne knjige, kao i pjesmarice, itd. No tu nam i opet mnogo toga izmiče osobito u prvim pokoncilskim godinama. A onda istom preostaju prava pitanja: koliko se više, bolje, žarče, plodonosnije moli, koliko je - pokrenuto Koncilom - poraslo istinsko bogoljublje kao izraz svestranog čovjekoljublja. U cijelo to područje ne kanim potanje ulaziti, jer je i ono samo za se prevelika zadaća. Samo ću se ovdje-ondje na nj navraćati, osobito kada se zaustavim na doprinosu što ga je za pokoncilsku liturgijsku obnovu dao pokojni banjalučki biskup Alfred Pichler kao i Kršćanska sadašnjost, osobito njezin velezaslužni direktor pokojni Josip Turčinović. Tome treba dodati doprinos Instituta za crkvenu glazbu pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, njegov časopis *Sveta Cecilija*, a osobito spomeničko izdanje liturgijske pjesmarice *Pjevajte Gospodu pjesmu novu*.

Ovamo spada i najnoviji crkveni pjevnik *Slavite Gospoda*, što ga je, s popratnom pučkom pjesmaricom, kod Kršćanske sadašnjosti izdao Hrvatski nadušobrižnički ured u Frankfurtu.

Da bi pospješila i unaprijedila hrvatsku pokoncilsku liturgijsku obnovu, naša Biskupska konferencija godine 1989. osniva u Zadru Hrvatski liturgijski institut. Predstavlja ga liturgijsko-pastoralni list *Živo vrelo* s nizom popratnih stručnih i pastoralnih izdanja. Institut je o 25. obljetnici završetka koncila organizirao već spomenuti simpozij *Obred i Duh* čiji su akti izdani u *Službi Božjoj* (1990, br. 4). Na sve se to nadovezuje i poslanica hrvatskih biskupa *Liturgija i život Crkve* (Zagreb 1989).

U pokoncilsku liturgijsku obnovu spada i preuređenje i nova izgradnja liturgijskih prostora. Samo spominjem lijepu monografiju koju su napisali Anđelko Badurina, Florijan Škunca i Bernardin Škunca *Sakralni prostor tijekom povijesti i danas* (Zagreb 1989).

Treće je veliko područje, polazeći od koncilskih dokumenata, buđenje i razvoj naših ekumenskih nastojanja. I opet, podrobniju prouku ostavljam budućim poslenicima jer me ono i opet dobroano premašuje. Dosta toga ćemo naći u djelima Tomislava Šagi-Bunića, podosta u dvije knjige sadašnjega mostarsko-trebinjskoga biskupa dr. Ratka Perića. Važan je njegov komentar *Dekret o ekumenizmu* (Zagreb 1987) u izdanjima Filozofsko-teološkog instituta D. I. u Zagrebu, osobito poglavlje *Ekumensko strujanje na našem tlu* (str. 172-181) i vrlo dobar bibliografski pregled (str. 192-197). Tu je registrirano i pet zbornika Međufakultetskih ekumenskih simpozija (Beograd-Ljubljana-Zagreb). Slijedi daljnji zbornik Perićevih radova *Ekumenske tjeskobe i nade*, s nekoliko prikaza naših "tjeskoba i nada" (str. 197-225). Valja zapisati i monografiju J. Barišića *Da svi budu jedno* (Split 1976). Spominjem i dokument naše Biskupske konferencije *Pastirski poziv na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja* (Zagreb 1974).

S obzirom na ekumenizam u nas valja primijetiti da se donedavno odvijao uglavnom na razini povremenih susreta teologa s tri spomenuta fakulteta. U posljednjim godinama, onamo od 1991, dogodili su se važni ekumenski susreti između katoličkih biskupa i pravoslavnih episkopa što, uz male rezultate, predstavlja veliku novost. Kratko ću to registrirati i kada bude riječ o Hrvatskoj biskupskoj konferenciji. Već tu upućujem na članak Antuna Škvorčevića, od 1989. tajnika Vijeća BK za ekumenizam, *Katolička crkva u Hrvatskoj i ekumenizam* (BS, 1995, 3-4, str. 513-540).

Upozoravam na još jednu važnu strukturalnu koncilsku ustanovu - sinodalnost. Papa Pavao VI. i Ivan Pavao II. prednjače s obzirom na ustanovljenje i redovne sazive Sinode biskupa kao supsidijarnoga tijela uprave općom Crkvom. Ali treba reći da su se diljem svijeta pokazale plodnima i mjesne biskupijske sinode kao važna provedba Koncila. Značajno je što su oba pokoncilska pape, kao biskupi, oba Ivana Pavla inicirali sinode u svojim biskupijama. Kada je izabran Ivan Pavao II, krakovska je sinoda bila u punom jeku; zaključio ju je 1979. prigodom svojeg prvog apostolskog putovanja u domovinu. U nas je održana samo jedna pokoncilska sinoda, ona u Splitu, u prosincu 1986. i u travnju 1987. Njezini su akti izdani u zborniku *Crkva danas i sutra* (Split 1988). Bilo bi važno proučiti tijekom njezine pripreme i održavanja i koliko se ona, primjerno, odrazila u našoj Crkvi. Spomenuo sam pothvat splitskoga svećenika Ivana Grubišića da u pripravi za tu sinodu sociološki ispita vjersku temperaturu te crkvene regije. Istina, mnogi su biskupi smatrali da izvanjske okolnosti stare Jugoslavije nisu baš pogodne za sinodu, a nepredviđene nevolje ratne

agresije na Hrvatsku još su manje tomu pogodovale. Ipak se, iako stidljivo, govorilo o sazivanju zagrebačke sinode, pa đakovačke² i riječke. Nedavno je napokon mladi krčki biskup Josip Bozanić najavio sinodu Krčke biskupije.

Vrijedi zapisati neke stavke iz te Bozanićeve najave: "Sinode imaju duboke povijesne korijene. Po Drugom vatikanskom saboru dobile su nov zamah te, potaknute eklezijologijom zajedništva, zaredale su u biskupijama Katoličke Crkve po svijetu (...). Zašto sada Sinoda? Mi živimo u prijelaznom vremenu. Ovom času naše povijesti potrebna je osobita hrabrost i nada (...) Novo društvo koje se sada stvara nosi i nove klice proturječnosti na etičkom i socijalnom polju te potiče nove napetosti u odnosima među građanima. Katolička vjera i Crkva prisutna je sada na jedan drugi način u našoj javnosti. Sve to predstavlja nove izazove za naš kršćanski život (...) U ovim novim vremenima potrebno je u nas ponovno proučavati Koncil. Sinoda može biti izvrstan način za produbljeno ostvarivanje koncilске obnove (...) Potrebno je da ožive tijela župnog, nadžupnog i biskupijskog zajedništva što ih je Sabor pokrenuo ili im dao novo usmjerenje" (*Okružnice Biskupskog ordinarijata Krk, 1996, 1, 1-2*).

JE LI SE DOGODILA "KONCILSKA PREMENTALIZACIJA"?

S pravom će mi netko zamjeriti što sam se u netom izloženoj stavku, putem koncilskih dokumenata, odveć zaustavio na više vanjskom prihvatu Koncila u nas. Slažem se, odabrao sam za sada lakši put, ostavljajući za drugu prigodu onaj teži. U svojoj knjizi *Osobno doživljeno kršćanstvo* (Zagreb 1972) naš Ivan Fuček D. I., sada profesor Gregorijane, skovao je za me već onda drage izraze: "koncilski mentalizirati" (str. 36) i "nova mentalizacija" (str. 86), kako sam već upozorio u recenziji te knjige (BS 1973, 2-3, str. 320). Tu je negdje najveće i najteže pitanje kada je riječ o prijemu i provedbi Koncila ne samo u nas nego posvuda. U svom predavanju na Splitskom simpoziju u listopadu 1995. bio sam pošao tim težim putem. Pokušao sam ustanoviti najprije sam za se, iz svoga doživljavanja cjelokupne poruke Koncila, a onda potpomognut drugima: koje su to velike koncilске prinove, osobito doktrinalne, koje su trebale uvjetovati tu novu, koncilsku "mentalizaciju" koja bi po sebi morala biti i "prementalizacija" u smislu svestrane biblijske metanoje. Sada, dok pišem ovaj članak, radije prikazujem samu pojavnost prijema

---

² Svibanjski broj *Vjesnika Đakovačke i Srijemske biskupije* (5, 1996, str. 317) napokon navješćuje njihovu sinodu, u pripravi na treće Isusovo tisućljeće.

Koncila u nas, da bude lakše razvidno što je sve u nas, često s velikim zanosom, u tom smjeru poduzeto. Čuvam nacrt svojega splitskog predavanja za koju drugu, prikladniju zgodu.

Za me su u toj stvari bila vrlo važna dva već spomenuta članka, Rahnerov *U čemu je trajno značenje Drugoga vatikanskoga sabora* (*Svesci* 37, 1980, str. 2-7; OŽ 1985, 3, str. 318-328) i Šagi-Bunićev *Trideset godina poslije Koncila* (*Kana*, 1992, 10,10-11). Mnogo elemenata "koncilske prementalizacije" nalazimo i u dva sveska Šagi-Bunićeve knjige *Vrijeme suodgovornosti* (Zagreb 1981. i 1982). Zapravo je već sam naslov, kako se iz uvoda vidi, navještajan: Koncil je želio Kristovim vjernicima, dakle cijeloj Crkvi, smijemo reći s vrha do dna, središtu i periferiji (ako takva u Crkvi postoji) posvijestiti da su svi i za Crkvu i za svijet Kristu odgovorni. Tu mi je drago upozoriti na jedan srodni stavak, na najvišem mjestu. U knjizi *Prijeći prag nade* naš Sveti Otac ovako piše: "Mislim na biskupijske sinode koje su se, gotovo spontano, oslobodile stare klerikalne jednostranosti i postale su *jedan način da se izraze odgovornosti svakoga prema Crkvi* (podcrtao sam Papa). *Zajednička odgovornost prema Crkvi* (podcrtavam ja), što je danas laici osobito osjećaju, svakako je *izvor* obnove. Ona oblikuje lice Crkve za nove generacije, u perspektivi trećeg tisućljeća" (str. 178). Neke odrednice takve "prementalizacije" istaknute su i na okruglom stolu *Glasa Koncila* početkom prosinca 1995.

Kad je već o tom riječ, priopćujem nekoliko novijih življih svojih spoznaja o mentalnom stavu prema Božjoj riječi, prema Svetom pismu što ga je uvjetovao Koncil. Stari Henri De Lubac, napokon uvršten i u kardinalski zbor, u jednom svom intervjuu potkraj života izjavljuje da je za nj jedna od polazišnih novosti Koncila što nam je svima posvijestio da Objava nije tek knjiga: Objava je Osoba - Krist Isus. On sam je Riječ Božja, pisana velikim slovom, pa sve druge riječi objave dobivaju svoj smisao istom u odnosu prema Njemu. Kroz svaku riječ objave on dotiče svoga vjernika, a vjernik uspostavlja suodnos s njim. I novi *Katekizam Katoličke Crkve* navodi iznenađujuću riječ sv. Grgura Velikoga pape: "Divina eloquia cum legente crescunt - Božanske riječi rastu s čitateljem" (str. 42). Koliko se dinamizma krije u takvu stavu prema Svetom pismu. U najnovije vrijeme ponovno me iznenadio Grgur Veliki. U talijanskom *Il Regno* (1995,17, str. 576-581) veliki poznavatelj Koncila G. Alberigo u svom članku *Il Vaticano II e la sua eredità* navodi Grgura koji napredak Crkve u spoznavanju božanske istine stavlja u širi kontekst sveopćega spoznajnog napretka u čovječanstvu: "Sciendum est quia et per incrementum temporum crescit scientia spiritualium patrum (...)

Quanto mundus magis ad extremitatem ducitur, tanto nobis aeternae scientiae aditus largius aperitur." Hrvatski: "Treba znati da s rastom vremena raste i znanje duhovnih otaca (...) Što se svijet više privodi kraju, to nam se šire otvara pristup vječnog znanja (*Hom in Ezechielem* II/I B, C Ch S L 171, str. 267-268).

PREOSTAJE MI SAMO - ODABIR

Nakon ovih nekih, za me važnih, metodoloških napomena prilazim bliže samoj temi *Prihvat Koncila u Hrvatskoj*. Očito, ne preostaje mi drugo nego - odabir. Pokušat ću uočiti i donekle prikazati što su *na nekoliko važnih područja našeg crkvenoga života* poduzele značajnije crkvene ustanove ili pojedinci da se koncilski "prolazak Duha Svetoga" kod nas ne samo odrazi, nego i dogodi. Ponovno upozoravam da u tom neću, jer ne mogu, biti ni jednakomjeran ni uvijek do kraja dokumentiran, ali želim biti izazovan. Tko bilo u cijelosti bilo u pojedinostima znade nešto više i bolje, neka me ispravi, opovrgne, dopuni. Svakako, nikome ne bih htio ništa oduzeti, a svakomu dodati; stoga bih volio ovim svojim napisom pozvati i prozvati sve naše crkvene ustanove i pojedince, neka sami - svaki za se - prikažu i opravdaju svoj otplatni dug Koncilu, kako bi rekao papa Ivan Pavao II., onamo od početaka pa sve do danas. Istom takvim pojedinačnim proukama omogućujemo da se netko među nama prije ili kasnije lati cjelovite i temeljite studije kako je i koliko je Koncil u nas proveden, kako se provodi, kako i što još treba provesti. Izazovno je načelo koje je volio ponavljati papa Pio XI: "Nil factum si quid faciendum!"

II.

Naše crkvene ustanove i pojedinci u zalaganju za pokoncilsku obnovu

BISKUPSKA KONFERENCIJA

Među crkvenim ustanovama u Hrvatskoj osobitu je zadaću i značenje za pokoncilsku obnovu imala i ima Biskupska konferencija. Ona je od 1918. do 1992. djelovala na prostoru i pod nazivom Jugoslavije, a od 1992. ona postoji kao Hrvatska biskupska konferencija, stvarno dekretirana od Svete Stolice 15. svibnja 1993. Ta institucija, u kojoj od početka preteže hrvatski sastav i misije,

spada među najstarije biskupske konferencije u Europi. Na žalost, još nemamo temeljite studije o njezinoj djelatnosti. Spominjem samo doktorsku disertaciju zadarskoga franjevca Ante Budimila na Antonianumu u Rimu *Biskupska konferencija Jugoslavije između dva rata i pastoralna pitanja* (Rim 1981). Bilo bi je vrijedno izdati. Od godine 1984. izlaze i *Službene vijesti BKJ*, a od 1992. *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, podosta škrte, ali se nadamo da će s vremenom same sebe dobrano prerasti. Nedavno je izdana knjižica *Hrvatska biskupska konferencija* (Zagreb 1996), s malom poviješću, s biografijama svoga sadašnjeg biskupskog sastava, s novim statutom i pripadnim tijelima. Koliko god bi cijela povijest te konferencije bila važna, osobito bi vrijedno bilo ispitati razdoblje od 1945. do 1990, kada je i samo njezino godišnje ili polugodišnje sastajanje bilo pod paskom tadanjeg režima. A bilo je u to vrijeme i vrlo hrabrih, makar odmjerenih, predstavljeni ondašnjim komunističkim vlastima i u Zagrebu i u Beogradu. U jedno ipak te vlasti nikada nisu imale prodora, u biskupska imenovanja. Stoga su se biskupi u prvom desetljeću nakon 1945. redili iznenada, bez vanjskih najava, često baš u vrijeme konferencija. Sve to očekuje daljnje prouke.

Koncilsko je doba, sve tamo od najave 25. siječnja 1959, donijelo biskupima i ovdje, pod komunističkim režimom, novu i sve veću javnost i značajnost, ponajprije crkvenu, a susljedno i društvenu. Papa Ivan XXIII. naumice je više naših biskupa imenovao u pripravne komisije (T. J. Šagi-Bunić, *XXI ekumenski sabor: Vatikanski drugi - Kratak uvid u pripremni rad* u zborniku njegovih radova, još ciklostilom izdanom, *Misao i djelo*, Zagreb 1961, str. 100-147). Prije 1962. tek je pokojni biskup dobio putovnicu za pohod Svetoj Stolici. Odjednom, na Koncilu se pojavio cijeli jugoslavenski episkopat, čija je prisutnost, uz episkopate iz nekih drugih socijalističkih zemalja, uvelike zapažena. "željezni zastor" kao da je prorijedio svoje rešetke, a biskupi iz dotadanje "Crkve šutnje" istakli su se kao zapaženi koncilski besjednici. Iz toga je gremija izišlo i značajno ime općega katoličkoga pokoncilskoga doba - kardinal Franjo Šeper, od 1968. do 1981. prvi pokoncilski predstojnik Kongregacije za nauk vjere, u vrijeme kada ju je papa Pavao VI. na nov način oblikovao.

Posebnu studiju još uvijek očekuju prijedlozi naših biskupa za raspravu na Koncilu kao i njihovi pojedinačni i zajednički interventi na četiri koncilna zasjedanja. Koliko znam, o tom je više puta održao svoja predavanja na postdiplomskom studiju Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu prof. Šagi-Bunić. Nešto su poznatiji interventi zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera i splitskoga Frane Franića, o čemu ću još progovoriti.

Dakako, prva je pokoncilaska zadaća naše Biskupske konferencije bila priskrbiti prijevod svih koncilskih dokumenata. Oni su najprije izlazili u svešćićima, ad instar vatikanskih izdanja, u Đakovu, Splitu i Zagrebu. Ne znam mogu li se u ikojoj biblioteci naći sva ta izdanja, što bi bilo zanimljivo za prouku naše bibliotekonomije! Poslije će ti dokumenti na Alojzijevo 1970. izaći u pomalo monumentalnom svesku, latinski i hrvatski kod Kršćanske sadašnjosti, koja je njihov službeni izdavač sve do sada. Izdanje je recenzirao Rudolf Brajčić (OŽ 1(1971), str. 85-87) sa željom da se što prije izradi izvornik hrvatskih komentara. Bilo bi zanimljivo točno uspostaviti povijest tih prijevoda i pronaći njihove prevoditelje koji su inače, načelno, ostajali anonimni. Po članku Mate Zovkića *Teološki dometi i granice dogmatske konstitucije o Crkvi (Crkva u svijetu 1968, 3, str. 62-73)* prva je prevedena konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*. Preveo ju je splitski svećenik mons. Ivan Mikić u *Vjesniku biskupije splitske i makarske* (1965, str. 35-55). Drugi je, čini mi se, izišao *Dekret o ekumenizmu* u prijevodu i s komentarom đakovačkog svećenika, sada biskupa žirila Kosa u *Vjesniku Đakovačke biskupije* (1965, br. 1) i odmah je potom izdan u posebnoj knjižici. Usput pripominjem da je tako naš ekumenizam nekako počeo u Đakovu, kamo ga je nedavno opet vratio u *Vjesniku Đakovačke biskupije* 3 (1996), str. 183-186), Martin Kirigin! Među prvima su i zagrebački franjevci na Kaptolu ciklostilom priredili izbor iz dokumenata Drugoga vatikanskog koncila *O redovničkom staležu* (Zagreb 1965. i 1967). Ne mogu točno ustanoviti kada, ali vrlo brzo je pokojni fra Jure Radić preveo *Uredbu o liturgiji* koja je izišla u izdanjima *Službe Božje* u Makarskoj. Taj sam prijevod poslije recenzirao za skupno izdanje 1970. po tadanjim već ustaljenijim načelima prevodenja. S prof. Šagi-Bunićem preveo sam konstitucije o božanskoj objavi *Dei Verbum*. To je za mene bila mala škola koncilске "prementalizacije". Tu sam doživio, pomalo i kao učenik koncilskoga iskusnika, koliko su prevoditelji, a kamoli čitatelji u opasnosti da "novo vino" preliju "u stare mješine". Na to je dobro upozorio i Mate Zovkić u netom spomenutom članku, na koji se onda osvrnuo nadbiskup Franić u istome broju *Crkve u svijetu* (1968, 3, 73-78). Od prevoditelja mi je još poznat naš pok. o. Damjan Damjanović, koji je u prvoj rundi preveo *Dekret o službi i životu svećenika*, ali je trebao znatniju teološku lekturu. Golem su posao izveli i prevoditelji *Radosti i nade* (volio bih im znati ime) koja je izišla u nizu Kršćanske sadašnjosti *Dokumenti*, br. 7, s važnim pogovorom T. J. Šagi-Bunića.

Nešto iz povijesti prevodenja i izdavanja koncilskih dokumenata saznajemo i iz članka Ratka Perića *Primjedbe uz prijevod Dekreta o ekumenizmu* u zborniku *Ekumenske nade i tjeskobe* (Mostar 1993,

229-237, osobito str. 230-231). Bilo bi vrijedno za jedno buduće, sistematski dotjeranije izdanje kada bi svi koji su, već dugom upotrebom, nešto zapazili, to dojavili Biskupskoj konferenciji, kako bismo došli do još savršenijega prijevoda. Dosta se takvih primjedaba, vjerujem, nalazi i u velikim komentarima što ih je do sada izdao Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu.³ Sa svoje strane, samo usput, stavljam samo nekoliko opaski. U *Lumen Gentium* br. 4 po latinskom Duh Sveti "instruit et dirigit", dakle "opskrbljuje (ne "učí") i vodi" Crkvu. U br. 7 trebalo bi sačuvati prezent "adsumimur" jer nas Krist i sada "priuzima u misterije svoga života" što je važno za teologiju posadašnjega Kristovih misterija. U br. 10 oba svećeništva u Crkvi imaju "na svoj način udio (a ne tek "dio")" u Kristovu svećeništvu itd.

Na našu Biskupsku konferenciju spadala je svakako kao jedna od najvažnijih i najneposrednijih, a ujedno i najuočljivijih njezinih zadaća: cjelokupna liturgijska obnova, a osobito priređivanje i izdavanje novih liturgijskih knjiga. Na sve se to osvrnula poslanica hrvatskih biskupa o 25. obljetnici koncilске *Uredbe o svetom bogoslužju* pod naslovom *Liturgija i život Crkve* (Zagreb 1989). Za to ima osobite zasluge pok. banjolučki biskup Alfred Pichler, a uz njega

---

³ Kada je riječ o tim komentarima, najbolja je prilika da ih odmah ovdje naznačim jer sam primoran ostaviti nekomu drugomu da prouči dopri-nos naših visokih bogoslovnih učilišta za pokoncilsku obnovu u nas. Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu počeo je s izdavanjem komentara Drugoga vatikanskog koncila godine 1977., prvom knjigom komentara konstitucije u Crkvi. Tu je na početku najavljen cijeli projekt od trinaest svezaka, do sada ostvaren u sedam. Navodim ih ne po redu najave, nego po redu izdanja. Prvi svezak: Martin Kirigin, *Konstitucija o liturgiji* (1985); Drugi svezak: Rudolf Brajčić, *Konstitucija o apostolatu vjernika* (1990); Treći svezak: Rudolf Brajčić i Mato Zovkić, *Dogmatska konstitucija o Crkvi, sv. I* (1977). Četvrti svezak: Rudolf Brajčić, Ivan Kopic, Nikola M. Roščić, Anton Strlè, Dimitrije Dimitrijević, *Dogmatska konstitucija o Crkvi, sv. II* (1981); Peti svezak: Ratko Perić, *Dekret o ekumenizmu i Michael Lacko, Dekret o istočnim katoličkim crkvama* (1987); Osmi svezak: Vladimir Merčep, *Dekret o svećeničkom odgoju i obrazovanju* (1988); Jedanaesti svezak: Ljudevit Rupčić, Ante Kresina, Albin Škrinjar, *Konstitucija o božanskoj objavi* (1981). Bio je najavljen i Dekret o sredstvima javnog priopćavanja iz pera Antuna Trstenjaka. Projekt je, koliko sam upućen (a djelomično za to i kriv), zastao možda pred najvećim zadatkom, pred izradom komentara konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu. Rijetki su u nas teolozi koji se mogu posvetiti samo svom profesionalnom poslu. Za cijeli je projekt, i kao organizator i kao pisac, velezasluzan Rudolf Brajčić, dika hrvatskih isusovaca, a po rođenju i Splitske crkve. *Obnovljeni život*, kojemu je bio glavnim pokretačem, urednikom i suradnikom, poklonio mu je za 75. godišnjicu života spomen-spis, *Synthesis theologica* (Zagreb 1994). Iz priložene bibliografije, a osobito iz ostvarenja ovoga velikog projekta komentara, on se doista potvrdio kao zaslužan hrvatski koncilski teolog.

Kršćanska sadašnjost s cijelim nizom prevoditelja koji su, po propisima, radili anonimno. O tome ću još progovoriti. Svakako, sve su liturgijske knjige prošle ocjenu i odobrenje Biskupske konferencije i odgovarajuće kongregacije Svete Stolice.

Ovdje bih naglasio važnost i značenje velikih naših euharistijskih skupova na kojima je redovito sudjelovao cijeli naš episkopat. Prvo veliko iskustvo takve vrsti bila je velika kongresna misa Međunarodnog mariološkog i marijanskog kongresa na Mariji Bistrici, 15. kolovoza 1971. To se iskustvo ugradilo u sve naše buduće "velike mise": u Solinu 12. rujna 1976, u Biskupiji 17. rujna 1978, u Ninu 2. rujna 1979. (čemu je prethodilo veliko euharistijsko slavlje sa Svetim Ocem u Svetom Petru u Rimu 30. travnja iste godine). Potom je uslijedio Nacionalni euharistijski kongres (NEK) na Mariji Bistrici 9. rujna 1984. kojim smo zaključili desetgodišnju proslavu za vrijeme rata 1941. odgođenog jubileja 1300. godišnjice prvih veza Hrvata sa Svetom Stolicom. Kruna svemu tomu bila je "najveća misa u hrvatskoj povijesti" koju je s nama slavio Petrov nasljednik Papa Ivan Pavao II. u Zagrebu 11. rujna 1994. U svim tim slavljinama, što je razumljivo, bilo je mnogo toga manifestativnoga, ali i dubokog doživljavanja sveopćeg vjerničkoga zajedništva koje dakako ima i svoju pojavnost, ali i svoju misterijsku dimenziju. Sa svoje strane mogu reći da je na zamisao onoga prvoga marijabistričkoga slavlja 1971. uvelike utjecalo novo iskustvo Međunarodnoga euharistijskoga kongresa u Münchenu 1960. koje je veliki liturgičar J. Jungmann zasnovao kao "Statio Orbis", po uzoru na drevne i tradicionalne "Statio Urbis" (usp. Martin Kirigin, *Konstitucija o liturgiji*, Zagreb 1985, str. 19-20).

U ovom sklopu treba spomenuti i druga metropolitanska i biskupijska slavlja. Kroz sva ta slavlja rasli su doživljaj i iskustvo naše crkvenosti i na biskupijskom i na općem narodnom planu. Sve smo snažnije i slojevitije katolički doživljavali riječi Euharistijskih molitava "zajedno s papom našim... i biskupom našim". Crkva se sve više slojevito, a opet katolički izražavala i po svojim biskupijskim metropolitanskim sjedištima, a onda dakako i po svojim mjesnim, pokrajinskim i općim i narodnim odgovornostima, dakako u sve jasnijem i svjesnijem ekumenskom i općem dijalogu sa svima građanima domovine i svijeta, sa svima ljudima dobre volje. Koliko je pak sve to značilo za providnosne izlaske iz anonimnosti i prisilne ušutkanosti Crkve u ondašnjem društvu, a zajedno s time i za doprinos Crkve izvojevanju građanskih sloboda i identiteta - to je sve posao budućih sretnijih i poduzetnijih istraživačitelja. Moje je bar upozoriti.

Biskupi su i kolegijalno nastupali kao učitelji vjere i pastiri svih Kristovih vjernika na ovom prostoru, osobito putem zajedničkih

pisama. Tu bih primijetio da već dugo vremena priželjkujem da se ta pisma ne potpisuju kolektivnim *Vaši biskupi*. Na važnijim dokumentima dobro je da stoje svi pojedinačni potpisi, a na svima se posebno potpisuje predsjednik Biskupske konferencije, možda i tajnik ili bar tajnik. Tada dokumenti dobivaju na osobnoj komunikaciji s općinstvom. Ovdje samo izdvajam neke naslove toga kolegijalnog biskupskog učiteljstva u nas, redom izlaženja: *Riječ Božja* (Đakovo 1968); *Uputa naših biskupa o enciklici Pape Pavla VI. "Humane vitae"* (1970); *Crkveno učiteljstvo i rast vjere* (1971); *Pastirski poziv na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja* (1974); *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata* (1976); *Uzvišenost i radost života - O zaštiti nerođene djece* (1979); *Euharistija daje život Crkvi i svijetu* (1982); *Radosno navještanje Evanđelja* (1983); *Odgoj i obrazovanje svećeničkih kandidata* (Zagreb 1986) i *Liturgija i život* (1989). Neki su od tih dokumenata izravnije pripremljeni u pojedinim vijećima BK. Mogu otkriti i neke založenije suradnike tih dokumenata: pok. Jordan Kuničić OP, Tomislav Šagi-Bunić, Ljudevit Rupčić, Josip Baričević, Ivan Fuček, Marijan Valković i Bernardin Škunca.

Posljednji vrlo značajan zajednički dokumenat hrvatskih biskupa jest *Pismo Hrvatske biskupske konferencije o 50. obljetnici završetka Drugoga svjetskoga rata* od 8. svibnja 1995, s izričitim potpisom svih biskupa (GK 1995, 19, str. 1-2). Pismo je mnogostruko, naročito ekumenski važno. Zbog nepredviđenih događaja, zbog oslobađanja zapadne Slavonije početkom svibnja 1995, pismo nije ni izdaleka dobilo onu značajnost i javnost koju je zasluživalo. Trebat će se na tu poruku navraćati.

I pojedini naši biskupi i sama Biskupska konferencija založila se i za ostvarenje ekumenskih zadaća u nas. S godinom 1990, čini se, nastaje novi pomak. Dok su se prije ekumenski susreti, kako sam spomenuo, događali više-manje među teolozima triju bogoslovnih fakulteta (Beograd-Ljubljana-Zagreb), tada počinju susreti naših katoličkih biskupa i pravoslavnih episkopa, čak "na vrhu" između patrijarha Pavla i kardinala Kuharića. Iz biltena *Službene obavijesti BKJ* (1990, br. 16) i *Službene obavijesti HBK* (1992, br. 1/17) saznajemo da je ustanovljena Mješovita komisija za dijalog katoličkih biskupa i episkopa Srpske pravoslavne crkve, odnosno s obje strane odabranih teologa. Sastanak je održan u tom sastavu u St. Gallenu u Švicarskoj od 21. do 23. siječnja 1992. (*Irénikon* 1992, 1, str. 145-149). Registriram i tri sastanka delegacija naših biskupa na čelu s kardinalom Kuharićem i njihovih episkopa s patrijarhom Pavlom: u Sremskim Karlovcima 7. svibnja 1991, u franjevačkom samostanu u Slavanskom Brodu 24. kolovoza 1991, te u institutu Bossey blizu

Ženeve 23. rujna 1992. (*Irénikon*, 1991, 2, 299 sl., 3, 423 sl. i 4, 580 sl). Posljednji u nizu tih susreta zbio se 17. svibnja 1994. na uzletištu u Sarajevu gdje su se sastale tri delegacije: katolička, predvođena dvojicom kardinala - Kuharićem i Puljićem; srpska pravoslavna, predvođena patrijarhom Pavlom i ruska pravoslavna, predvođena moskovskim patrijarhom Aleksijem II. (Antun Škvorčević, *Katolička crkva u Hrvatskoj i ekumenizam*, BS 1995, 3-4, str. 527-531).

U velik posao naše Biskupske konferencije treba ubrojiti sve što je poduzeto, počevši od manjih inicijativa pa sve do zajednički organiziranoga dušobrižništva za hrvatski katolički narod u iseljeništvu, bilo pečalbarskom bilo trajnom. U svemu tomu posebnu i osobnu zaslugu ima zagrebački svećenik mons. Vladimir Stanković, dakako zajedno s tolikim biskupijskim i redovničkim svećenstvom i laicima socijalnim radnicima. No iza svega su od početka i sve više stajali svi naši biskupi koji su se i pojedinačno istakli u svojim apostolskim posjetima velikim iseljeničkim dušobrižničkim središtima. U tome se osobito istakao u stotinjak svojih posjeta zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Kuharić. Svjedočanstvo o tom, bar do godine 1980, pruža nam lijepa spomenica *Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine* (Zagreb 1980). Budući će istraživačji toga područja morati sabrati i sve što je u pojedinim misijama poduzeto i tiskano da se sačuva kršćanska vjera i hrvatski identitet naših ljudi izvan domovine.

Sasvim posebno područje, koje također potpada na svoj način pod naše biskupske konferencije, jest ustanova "Caritas", što i opet premašuje moje mogućnosti istraživanja. A sigurno ima i više drugih inicijativa, osobito nakon 1990, koje će svakako trebati pažljivo i pojedinačno zapisati. Među njima svakako prvo mjesto zauzimaju biskupske poruke prilikom prvih mogućnosti demokratskih izbora i daljnjeg konstituiranja neovisne i samostalne Hrvatske države, a pogotovo poruke i apeli nakon "Bljeska" i "Oluje". Ovamo spada i ustanovljenje Informativne katoličke agencije (IKA) te put ostvarenja katoličke prisutnosti na televiziji i nastojanja oko Hrvatskoga katoličkog radija.

Nakon svega toga preostaje jednak istraživački posao u pojedinim biskupijama, sve do temeljne baze župskog pastorala.

Budući će istraživačji pokoncilskog zbivanja u nas po svoj prilici zapaziti i različita nutarnja strujanja u našem episkopatu, i inače razumljiva i među ljudima visoke duhovnosti. Vjerujem da će se moći ustanoviti i određena različita raspoloženja prema strožim i blažim prosudbama i postupcima, i prema bržim i strpljivijim zahvatima, na što su katkada utjecale i regionalne značajke. Jedno je sigurno: naše

Biskupske konferencije postajale su sve važniji forum gdje se sve više razvijao i izražavao kolegijalitet naših biskupa i njihova zajednička suodgovornost - uz onu najneposredniju i neovisnu za svoju biskupiju - za cijelu stvar Crkve u Hrvatskoj, ili prije za Crkvu u Jugoslaviji. Kroz to sve veće i sve jače zajedništvo naših biskupa raslo je i sve svjesnije i izraženije zajedništvo i svih naših biskupija, Crkve Božje u Hrvata.

Smatram da je u tom zaslužan i sam dugogodišnji predsjednik Biskupske konferencije zagrebački nadbiskup, od 1983. kardinal Franjo Kuharić. Iste godine kada je postao nadbiskupom, 1970., izabran je na pet godina i predsjednikom konferencije, pa uzastopce za daljnja petogodišta, sve do danas. Istina, na taj izvanredan kontinuum utjecale su i izvanjske društvene i političke prilike, i prije i poslije 1990, ali nadasve i sama Nadbiskupova osoba i statura. Osim što je vjerno i strpljivo provodio Koncil u svojoj velikoj nadbiskupiji, on je imao i ima najneposrednije odgovornosti bar za tri važne, iako među sobom različite crkvene ustanove koje se tiču cijele Crkve u nas: Katolički bogoslovni fakultet kojemu je velikim kancelarom, Glas Koncila i Kršćansku sadašnjost. Povijest će pokazati s koliko je istančane, ne uvijek lake, nekada i teške odgovornosti i prema Crkvi i prema ljudima vršio te zadaće pružajući podražaj mnogim i raznolikim pothvatima drugih djelatnika u Crkvi. Nastojao je biti budnim čuvarom nauka vjere, mudrim predstojnikom crkvene discipline i strpljivim ocem, po Augustinovu napatku: "In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas." I sam se donekle o tome izjasnio u tisućitom broju *Glasa Koncila* (1993, 32, 3) i u *Kani* (1993, 3, 9).⁴

---

⁴ Bibliografija kardinala Franje Kuharića donosi njemu posvećeni veliki zbornik radova o 900. obljetnici Zagrebačke biskupije, *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994*, Zagreb 1995, str. 18-59.

TRI POJEDINA ČNA BISKUPSKA IMENA: FRANIĆ, ŠEPER, PICHLER

Na Koncilu, i prije i poslije i za vrijeme Koncila, svakako su zapaženija dvojica naših biskupa: zagrebački nadbiskup, poslije kardinal Franjo Šeper i splitski nadbiskup Frane Franić. Zbog osobitih zasluga za našu pokoncilsku liturgijsku obnovu pribrajam im banjolučkoga biskupa pok. Alfreda Pichlera (1913-1992).

Nadbiskup Frane Franić

Ovdje u Splitu počinjem s nadbiskupom Franićem. Njega do sada najbolje predstavlja zbornik *U službi čovjeka* (Split, 1987) što mu ga prigodom 75. obljetnice života pripraviše i posvetiše njegovi biskupljani, osobito *Crkva u svijetu* koju je on osnovao 1965. U posveti među ostalim stoji: "Uglednom ocu Drugog vatikanskog općeg sabora - zaslužnom članu pretkoncilske teološke priprave i saborske doktrinarne komisije" itd. Dosta je pogledati njegovu obilnu bibliografiju (str. 19-30) da stvorimo sliku o njegovoj koncilskoj i pokoncilskoj založenosti. O tom svjedoči i zbornik njegovih radova *Putovi dijaloga* (Split, 1973). Ističem još njegove zanimljive članke *Iz moje koncilske bilježnice*, što su povremeno izlazili najprije u biskupijskom službenom *Vjesniku*, a onda u *Crkvi u svijetu*. Od Ante Kadića u članku *Moji susreti i poznanstvo s nadbiskupom dr. Franom Franićem* saznajemo da on sa splitskim Književnim krugom pripravlja izdanje svih svojih koncilskih intervenata na latinskom i hrvatskom, s komentarom (*Crkva u svijetu* 1992, 3, str. 180). Prelistavajući sve što je u vezi s provedbom Koncila u nas, naišao sam i na zbornik još ciklostilom izdan *Pastoralna konstitucija "Crkva u suvremenom svijetu" u našoj katehizaciji* (Split 1967). To su akti katehetskog tečaja što ga je Franić, odmah nakon Koncila, kao predsjednik Katehetskog vijeća Biskupske konferencije organizirao u Splitu od 5. do 7. srpnja 1966. Kolega T. Šagi-Bunić smatra još osobito važnim Franićev koncilski prijedlog o osnivanju Sekretarijata za nevjerujuće: "Ut instituat specialis secretariatus, sicut iam proposueram, permanens pro quaestionibus atheismi", čitamo u velikom izdanju koncilskih akata (III/II 823-824 i 424). Svakako u njegovo najveće pokoncilsko zalaganje spada i smjelost kojom je sazvao i održao prvu biskupsku sinodu u nas. Održana je, nakon 235 godina, u dva roka: od 10. do 13. prosinca 1986. i od 21. do 23. travnja 1987. Akti su izišli pod naslovom *Crkva danas i sutra* u izdanju *Crkve u svijetu* (Split, 1988). Napokon, Franićev je prvi pokoncilski pothvat: osnutak i daljnji razvoj časopisa *Crkva u svijetu* oko kojega je, uz svećenike i teologe svoje nadbiskupije, okupio i lijep broj značajnih kršćanskih laika. Taj smo

osnutak, kao i 30. obljetnicu završetka samoga Koncila, proslavili jednodnevnim simpozijem u listopadu 1995. čega je plod i ovaj moj sastavak.

Nadbiskup kardinal Franjo Šeper

Zagrebačkog nadbiskupa, od 1967. kardinala Franju Šepera dobro predstavljaju dva omašna sveska *Šeper - građa za životopis* (Zagreb 1982. i 1983). Prvi svezak, čitamo na omotnici, "donosi najvažnije pastoralne smjernice koje je on kao nadbiskup koadjutor i kasnije kao rezidencijalni zagrebački nadbiskup u obliku raznih okružnica uputio (...) u razdoblju od 1954. do 1968. godine." Iz toga bih sveska istakao njegovu okružnicu *Opći sabor drugi vatikanski - događaj godine* (str. 154-165) iz kojega razabiremo Šeperov koncilski stav i osjećaj. Među njegove pokoncilske pothvate spada osnutak Glasa Koncila i Centra za koncilski istraživanja, dokumentaciju i informacije "Kršćanska sadašnjost" (*Šeper*, I, str. 300-301). Šeperovo ime ulazi i u opću povijest pokoncilske Crkve i obnove na najvišem planu. On je od 1968. pa skoro do smrti 1981. prvi pokoncilski predstojnik najviše doktrinarne ustanove Svete Stolice, Kongregacije za nauk vjere, i to u vrijeme, kako smo već rekli, kada je papa Pavao VI. na nov način oblikovao njezino djelovanje. Stoga drugi svezak njegova zbornika, kako čitamo u uvodu, najprije "donosi govore (...) na Drugom vatikanskom saboru", iz kojih je "vidljivo njegovo zanimanje za potrebnu reformu u Crkvi". Osim tih govora, piše u uvodnoj riječi kardinal Kuharić, "sabrani su svi dokumenti koje je (Šeper) kao pročelnik Svete kongregacije za nauk vjere pripremao i u ime Pape potpisivao."

Na žalost, još uvijek ostaje deziderat - ono što je obećano na omotnici II. sveska: da je u pripremi *Šeper - biografija*. Za nju će biti značajni i prijašnji njegovi, makar manji, ali vrijedni članci u *Duhovnom životu*, koji pokazuju njegov "liturgijski živac". Od kasnijih njegovih besjeda, koje nisu uvrštene u ova dva sveska, napominjem samo dvije. Još za vrijeme Koncila u studenome 1965. održao je u Udinama, u pripravi za skori talijanski nacionalni euharistijski kongres, predavanje *Današnji čovjek i euharistija* (*Svesci* 1968, br. 1, str. 22-27). Još je značajniji "Šeperov podnesak" *O Crkvi kao zajedništvu* kojim je kao prefekt Kongregacije za nauk vjere u rujnu 1969. otvorio Prvu izvanrednu sinodu biskupa. Misao o Crkvi kao zajedništvu tek će se u susljednim godinama postupno probiti u živu opću svijest kao najveći plod ekleziologije II. vatikanskog koncila, čemu će osobito dati pečat magisterij pape Ivana Pavla II. Taj

sam Šeperov podnesak najprije objelodanio u *Bogoslovskoj smotri*, a poslije u svojim *Koncilskim temama* (Zagreb, 1992, str. 299-310). Svakako, Šeper istom očekuje i zaslužuje temeljitu monografsku prouku.

Biskup Alfred Pichler

Treći naš biskup, po mom uvjerenju i prosudbi, osobito zaslužan za pokoncilsku obnovu u nas, i to na najvažnijem, liturgijskom području bio je banjolučki biskup Alfred Pichler (1913-1992). Time ni najmanje ne umanjujem zasluge i drugih naših biskupa, svakoga u svojoj biskupiji i u gremiju Biskupske konferencije. O njegovim zaslugama pišem i iz osobnoga iskustva. Povremeno sam s njime vrlo intenzivno surađivao, onamo od jeseni 1969. kada je u Došašću trebalo početi s novim lekcionarom pa sve do posljednje knjige *Red blagoslova* (Zagreb, 1987) koju je preveo naš pok. o. Damjan Damjanović, a mi smo je u zajedničkom radu u tjedan dana konačno redigirali. Biskup Pichler već se kao župnik istakao u članstvu Interdijecezanskoga odbora za liturgiju (ILO). Pošto je Šeper 1954. imenovan apostolskim administratorom zagrebačke nadbiskupije, on ga je naslijedio i u predsjedništvu i u animaciji neposredne pretkoncilске liturgijske obnove. Na prijedlog naših biskupa, koje su podržali europski kolege, na Koncilu je izabran u Komisiju za konstituciju o liturgiji. Tu je tako uspješno djelovao, kako piše Martin Kirigin u kratku nekrologiju u *Službi Božjoj* (1992, str. 212-213) da ga je Pavao VI. imenovao u Vijeće za provedbu iste konstitucije. Od početka ustanovljenja novih subsidijarnih tijela naše Biskupske konferencije on je predsjednik Nacionalne liturgijske komisije, a od 1973. pa do smrti predsjednik Vijeća za liturgiju. "Na toj je dužnosti", piše Kirigin, "predvodio izdavanje naših novih liturgijskih knjiga i svojim je izvanrednim poznavanjem Mareticeve *Gramatike* pomogao oblikovati neke izričaje."

Mogu reći mnogo više. Biskup Pichler je još u doba Koncila kao predsjednik ILO-a s poduzetnim prof. Ivanom Škreblićem preuzeo organizaciju ondašnjih tečajeva za svećenike što ih je 1960. pokrenuo naš Katolički bogoslovni fakultet. Fakultet će tu inicijativu u jesen 1965. ponovno preuzeti u svoje ruke, upravo pripravlajući za veljaču 1966. veliku panoramu koncilskoga magisterija (*BS*, 1966, br. 1). Biskup Pichler je zaslužan za treći takav tečaj u veljači 1964. kada su, većinom naši biskupi, predstavili novu konstituciju o liturgiji (usp. zbornik *Liturgijska obnova zajednice*, Zagreb 1964).

No osobita njegova djelatnost za našu pokoncilsku liturgijsku obnovu počinje s godinom 1969. U Došašću te godine trebalo je početi s novim lekcionarom. Već sam otprije od biskupskih konferencija dobio mandat, koji mi je priopćio biskup Pichler dopisom od 21. rujna 1966: da se pobrinem za ostvarenje cjelokupnoga novog lekcionara. U međuvremenu smo moj subrat pok. o. Jerko Fućak i ja s velikom ekipom bibličara i književnika radili na ostvarenju *Zagrebačke Biblije 1968*. Potom smo se dali na izradbu lekcionara, bar za prvu liturgijsku godinu po novom redu, za godinu B, s kojom je trebalo krenuti u Došašću 1969. U ljeto te godine trebalo se napokon odlučiti i za izdavača. Budući da je izdanje niza liturgijskih knjiga u to vrijeme bio golem i rizičan ekonomski projekt, u Društvu sv. Ćirila i Metoda, nekoć sv. Jeronima, naišli smo na veliko suzdržanje. Stoga sam u kolovozu 1969. s tada već vrlo poduzetnim direktorom Kršćanske sadašnjosti, nezaboravnim Josipom Turčinovićem pošao u Banju Luku da s biskupom Pichlerom raspravimo sva pitanja oko toga golemoga projekta za izradu i izdavanje liturgijskih knjiga. Nakon toga se biskup Pichler vrlo založio te je 21. kolovoza 1969. došlo do sklapanja ugovora između Biskupske konferencije i Kršćanske sadašnjosti. Tim je ugovorom Kršćanska sadašnjost preuzela brigu financirati pothvat i pronalaziti što bolje prevoditelje i prireditelje liturgijskih knjiga. Zahvaljujući tom ugovoru i dogovoru, projekt je, s vrlo mnogo suradnika, razmjerno vrlo brzo, a vjerujem i dosta uspješno ostvaren, brže negoli smo mogli predvidjeti. Treba samo pogledati *Katalog Kršćanske sadašnjosti 1968-1993*. Sve to možemo zahvaliti daljnjoj dugoj i skladnoj suradnji obojice vrlih pokojnika, biskupa Pichlera i Josipa Turčinovića. Turčinović je i inače u našoj uspomeni ostao izvanredan, pronicljiv i tankočutan, a poduzetan naš pokoncilski djelatnik sve do smrti, i to na mnogim područjima, ali i na liturgijskome.

U poslu oko prevođenja i priprave pojedinih liturgijskih knjiga ili različitih njihovih slojeva sudjelovalo je vrlo mnogo naših teologa, uz povremeno savjetovanje s više naših vrsnih jezikoslovaca (Stjepan Babić, Josip Tabak, Tomislav Ladan, Marko Grčić, Mate Križman i drugi). Od teologa su, koliko se spominjem, zaslužni: pok. Jure Radić, Martin Kirigin, Tomislav Šagi-Bunić, Anton Tamarut, Mate Meštrović, Anton Ben-vin, Ante Kresina, Josip Kolanović, Vladimir Zagorac, Marijan Mandac, Gabriel Jurišić, Bernardin Škunca, Benedikt Vu-jica, pok. Jerko Fućak, Bonaventura Duda i dr. Ako sam koga izostavio, ako mi se javi, rado ću to popuniti. Trebalo bi u tom razlikovati više razdoblja, neposredno prije i poslije Koncila, negdje do 1975. i poslije toga. Osim toga, potrebno je razlikovati ekipu

prevoditelja liturgijskih tekstova i članove Liturgijskog vijeća Biskupske konferencije, što nije bilo istovjetno. U svemu tome, ponavljam, veliku je ulogu imao Josip Turčinović. Njegovom osobnom izboru i uvjerenju, a onda i uvjerljivosti kojom je pristupao ljudima, treba pripisati da se uvijek mogla na vrijeme oblikovati po koja prevodilačka ekipa. Redovito su se nakon dugih nagovora našli pojedinci koji su pripremali temeljne prijevodne tekstove koje su poslije usavršavale veće ili manje, često spontano okupljene ekipe. Posao nije bio lak, a svi su poslenici imali napretek i drugih obveza. A radilo se i kampanjski, i po nekoliko dana napornoga, ali vrlo prijateljskog druženja, s više radnih razmaka u jednom danu. Radili smo ili u prostorijama Kršćanske sadašnjosti ili, što je bilo najljepše, u biskupskom dvoru u Banjoj Luci.

Možda je najzbudljiviji posao bio kada smo se iznenada ipak odlučili ostvariti novi *časoslov*, najprije srednjak sa sveščićima, a onda pravo izdanje prema tipskom vatikanskom koje je uredio Vladimir Zagorac. U prvom izdanju srednjak je uredio Gabrijel Jurišić, molitve vjernika Josip Kolanović, otačka čitanja više njih, osobito Marijan Mandac. Ja sam preveo temeljne crkvene dokumente i predložio hrvatsko nazivlje (*Novi časoslov*, KS, Zagreb 1972). S Jerkom Fućakom uredio sam biblijska čitanja, a usudio sam se prevesti i osamdesetak novih himana. Pjesnički zaostaju za onima Milana Pavelića, ali sam nastojao da budu teološki točni, ritmički što pjevniji. Većinu sam himana preveo u ritmu *Veni Creator*, neke po napjevu Matije Ivšića *Slavna Majko Spasitelja*, a druge po napjevu *Oče naš dobri*. O tom je poslu izvijestio Gabrijel Jurišić u *Liturgisches Jahrbuch* (29, 4, 1979, str. 251-252) pod naslovom *Das Stundengebet in kroatischer Sprache*.

U svemu tome bilo je prigovora koji će i ostati: da smo radili prebrzo. Odabir nije bio u tom da li raditi brzo ili polako, nego uraditi pošto-poto. A u pogledu prevodilačkih načela liturgijskih knjiga morali smo voditi računa i o odlučujućim stavovima članova Biskupske konferencije među kojima je tada bilo više onih sklonih doslovnosti. Nismo mogli prvo vrijeme mnogo računati na to da će nam se odobriti veće prinove i prilagođenja našoj suvremenosti.

U onih desetak i više banjolučkih kampanja biskup Pichler nije bio samo izvrstan domaćin nego i nepoštedni radnik. Imao je vrlo lijepu knjižnicu, osobito za hrvatski jezik i liturgiju. Ne samo što je bio dobar poznavalac Maretićeve *Gramatike*, kako piše Kirigin, nego je imao vrlo dobar ukus za hrvatski jezik i izričaj. K tomu, bio je više nego mnogi od nas vrstan poznavalac liturgije i liturgike, dobro obaviješten o tome što se o pojedinim problemima i rješenjima misli u

najvišim instancama Svete Stolice. Sudjelovao je s nama *al pari*, svoja je mišljenja i prijedloge umio obrazložiti, nije ih nametao, imao je sluha i za mišljenje drugih i bez teškoća je prihvaćao zaključke većine. Svima koji su sudjelovali ti će banjolučki sastanci ostati u najljepšoj uspomeni. Na žalost nismo imali vremena voditi dnevnik, pa je danas gotovo nemoguće uspostaviti popis svih suradnika. Sa strane Kršćanske sadašnjosti svaki je novi predložak poslan Biskupskoj konferenciji u kojemu su pomno obrazložena prihvaćena rješenja i upiti o onomu što biskupi trebaju riješiti. Ne znam da li se sve to nalazi u pismohrani Konferencije ili možda u arhivu banjolučke biskupije, a moralo bi se naći i u Kršćanskoj sadašnjosti.

Osjećao sam dužnost da se ime banjolučkog biskupa Alfreda Pichlera i njegova zasluga za pokoncilsku liturgijsku obnovu ne zaboravi. Uostalom, čast mu je iskazala i poslanica hrvatskih biskupa *Liturgija i život Crkve* (Zagreb, 1989), napisana o 25. obljetnici Konstitucije o liturgiji: "Posao priređivanja bogoslužnih knjiga na hrvatskom jeziku biskupi su povjerali mons. A. Pichleru, biskupu banjalučkom (...). U opsežnom poslu oko novih knjiga sudjelovao je s biskupom A. Pichlerom na najrazličitiji način znatan broj naših bibličara, liturgičara i teologa, a naširoko su konzultirani i stručnjaci za hrvatski jezik (...). Taj veliki, često tih posao mnogih suradnika koji zavređuju naše iskreno priznanje, izdan tiskom u četrdesetak liturgijskih svezaka, sada je u našim rukama i kao važna kulturna činjenica i kao riznica duhovnoga nasljeđa Crkve" (str. 16-17).

Još dvojica naših biskupa: Karmelo Zazinović i Ćiril Kos

Već i kao Krčanin, spomenut ću još jedno naše biskupsko ime, zaslužnoga krčkog biskupa Karmela Zazinovića. Njegovo je koncilsko sudjelovanje i pokoncilski prijenos Koncila u njegovu biskupiju zapisano u zborniku *Ministrare - pastirske poslanice i pisma* (Krk, 1995), što mu ga je za 80. obljetnicu života pripremio i posvetio krčki prezbiterij. U uvodnom biografskom članku F. Velčić prikazuje biskupa Zazinovića i kao koncilskog oca i kao provoditelja Koncila (str. 34-39). Pod brojem XXI. nalazimo sabrana njegova pisma s Koncila i pretkorizmene poslanice o Koncilu (str. 97-108 i 139-148). Mislim da taj zbornik može poslužiti kao izazov što bi i drugi mogli poduzeti da se ocijeni, i na biskupskom vrhu, prihvata Koncila u Hrvatskoj.

Sličnu spomenicu u čast zlatomisniku đakovačkom biskupu Ćirilu Kosu posvetiše "profesori Visoke bogoslovne škole, svećenici, suradnici, prijatelji" (*Diacovensia*, 1994, br. 1). Tu je bila sretna

prilika da se tko pozabavi nemalim doprinosom *Vjesnika đakovačke biskupije* u našoj pokoncilskoj obnovi. Biskupov prilog u tom osobito je očit iz obrazloženja njegova počasnog doktorata na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (str. 58-67) i iz članka Milana Milanovića *Biskup Ćiril Kos i katehetske ljetne škole u pokoncilskoj Crkvi u Hrvata* (str. 68-79).

TRI NAŠE CRKVENE USTANOVE KOJE SU NASTALE S KONCILOM

Drugi vatikanski koncil u Hrvatskoj je dao povoda utemeljenju triju značajnih crkvenih ustanova. To su *Glas Koncila*, *Crkva u svijetu* i *Kršćanska sadašnjost*. Svaka od tih ustanova ima doduše različite začetke i daljnji razvoj, ali sve se tri najtješnije naslanjaju na događaj Koncila.

Glas Koncila

Početak Koncila 11. listopada 1962. označio je i početak *Glasa Koncila* čiji je prvi broj označen blagdanom sv. Franje 4. listopada 1962. U tom smislu Glas Koncila je zasigurno jedinstvena pojava u katoličkom svijetu. Spontanošću Duha, smijem reći, ocijenjen je čas da će u onodobnoj Jugoslaviji takav pothvat, baš pod tim imenom, dobro proći. Nakon kobnoga prekida diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom u povodu imenovanja kardinala Alojzija Stepinca 1952, tadanja je Jugoslavija stalno tražila kako ponovno uspostaviti te veze. Tadanji su vlastodršci dobro osjetili značenje vatikanskog događanja, da ne smiju biti odsutni s ploče svijeta. Mnogi naši biskupi, kako sam već istakao, tada po prvi puta dobivaju putovnice. Naš je episkopat u cijelosti na Koncilu prisutan od početka do kraja. Tu je vrlo dobro, još s nekima, predstavljao donedavna "Crkvu šutnje", a sada bar na Koncilu glasnu Crkvu iz Istočne Europe.

Glas Koncila, spočetka zamišljen kao dvotjednik, neposredno - čista je inicijativa tadanjeg magistra franjevačkih bogoslova u Zagrebu na Kaptolu o. Zorislava Lajoša. Za vrijeme prvog zasjedanja Koncila tiskan je ciklostilom franjevačkog samostana u Zagrebu. Pritekle su u pomoć i druge redovničke zajednice, osobito Sestre naše Gospe, zagrebački isusovci i trećoreci sa Ksavera. Za njim je stao Nadbiskupski stol u Zagrebu uz usmeni patrocinij zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera. Njegov ga je generalni vikar prof. Stjepan Bakšić, koji je napisao i prvi uvodnik, o tom obavijestio neposredno prije polaska vlaka u Rim. Treba ipak istaći da se ta inicijativa, kao i mnoge druge, već duže vrijeme uvriježila u više spontanih i organiziranih razgovora mlađih zagrebačkih svećenika i istaknutijih laika, osobito za vrijeme tadanjih tečajeva za svećenike. Na nas mlađe utjecalo je i naše predvojničko i vojničko iskustvo gdje smo se naučili, rekao bih, na nov, dijalektički način nositi i odnositi prema tadanjoj komunističkoj i socijalističkoj stvarnosti. Dakako, treba istaći i to da je s godinom 1945. i nadalje i Duh Sveti na poseban način djelovao u našem sjemenišnom i klerikatskom odgoju. Zahvaljujući mudrim sjemenišnim odgojiteljima i profesorima teologije, stasali smo u atmosferi posebne odlučnosti darovati se Crkvi baš u to vrijeme, tako izazovno za mlade ljude. S istaknutijim laicima iz predratne situacije sastajali smo se povremeno i spontano u prostorijama Hrvatskoga književnoga društva sv. Ćirila i Metoda, nekoć i sada opet sv. Jeronima, gdje je naš Zorislav bio vrlo rado viđen. Među njima rado spominjem Luku Perinića, Velimira Deželića, Sibua Zaninovića, Milostislava Ciku i druge. Sastajali smo se i na novogodišnjim čestitanjima kod nadbiskupa Šepera.

Ipak, u pogledu pokretanja samoga Koncila, ona odvažna i poduzetna osoba koja ga je ostvarila bijaše naš o. Zorislav Lajoš. On spada i inače među najoduševljenije koncilce prvoga koncilskoga i pokoncilskoga vremena, do svoje prerane tragične smrti 19. kolovoza 1972. On se mnogo zalagao i za izradu novih katehetskih priručnika i za osnutak i gradnju novih župnih središta u Zagrebu. Crkva Svetog križa uvelike je plod i njegove animacije. Nadasve je poticao pokoncilsku i doktrinarnu i strukturalnu obnovu naših sjemeništa i redovničkih zajednica. Njegova je osobito sretna inicijativa bila *Ilustrirana Biblija mladih* (1968) koja će poslije, preuzeta od Kršćanske sadašnjosti, na jedanaest jezika doživjeti prvorazredni izdavački uspjeh.

U tim počecima bio nam je vrlo važan podržaj dvojice zagrebačkih svećenika. Bijaše to neprežaljeni krašički župnik Josip Franeković i mladi nadbiskupov tajnik Vladimir Stanković, koji će se potvrditi kao izvrstan organizator hrvatske inozemne pastve. Dakako, s osobitim se poštovanjem sjećamo tadanjega ordinarija "Sede impedita" biskupa Franje Salis-Seewisa, biskupa Josipa Lacha te obojice generalnih vikara Stjepana Bakšića i Dragutina Hrena kao i Franje Grundlera, voditelja nadbiskupskog ekonomata. Za daljnju sretnu kob *Glasa Koncila* bila je vrlo važna i nastamba u kaptolskoj kanoničkoj kuriji Kaptol 8, nakon smrti kanonika i dugogodišnjega profesora Katoličkog bogoslovnog fakulteta i generalnog vikara g. Stjepana Bakšića. U tom je bila odlučna intervencija nadbiskupa Šepera i dobrohotnost Prvostolnoga kaptola zagrebačkoga, zahvaljujući i posredovanju nadbiskupova tajnika Stankovića. U toj činjenici gledam i providnosnu generacijsku sukcesiju *Glasa Koncila* koji se tako duhovno nadovezuje na predratni *Katolički list* što su ga uređivali vrsni zagrebački svećenici, dobrim mahom poslije kanonici, među kojima se osobito isticao kao vrstan publicist upravo Stjepan Bakšić, posljednji domar te kurije koji je umro 7. kolovoza 1963. (usp. *BS*, 1963, 2, str. 144-148 i 1979, 4 gdje je cijeli broj posvećen 90. obljetnici Bakšićeva rođenja).

Zorislavova inicijativa, u čemu sam mu nešto i ja pomagao, bila je odlučna za sam početak *Glasa Koncila* i za njegovo prvo ciklostilsko razdoblje. Već za vrijeme drugoga zasjedanja Koncila, u jesen 1963. preuzeo ga je novi, srećom dugogodišnji njegov *team*. No i u tu novu inicijativu, bar početno i inspirativno, ugradio se naš Zorislav. Negdje o Uskrsu 1963. bili smo na audijenciji kod nadbiskupa Šepera gdje smo ga u dužem razgovoru upoznali s koliko je entuzijazma list prihvatila cjelokupna naša katolička javnost pa bi stoga trebalo sve poduzeti da se tiskani *Glas Koncila* razvije u prave

katoličke novine. Ujedno smo upozorili Nadbiskupa da ga kao takva više nećemo moći izdržati u okvirima zagrebačkog franjevačkog samostana. Tom smo prilikom Nadbiskupu predali vrlo važnu promemoriju o daljnjoj postavi i organizaciji *Glasa Koncila*. Ta je predstavka, vjerujem, još uvijek u osobnoj nadbiskupskoj pismohrani, a možda i u arhivu *Glasa Koncila*. U njoj već fungiraju sva imena budućeg *teama* što će od jeseni 1963. vrlo brzo i uspješno oblikovati i ustaliti visoku razinu *Glasa Koncila*. Tu je, uz direktora Josipa Ladiku i umješnog glavnog urednika Vladimira Pavlinića, mnogostruki glasokoncilski kolumnist, a poslije i glavni urednik Živko Kustić. Četvrto veliko ime *Glasa Koncila* ubrzo će postati vrlo poznata Berith, što je sretno navještajni pseudonim izvrsne novinarkе, proglašene zlatnim perom *Glasa Koncila*, Smiljane Rendić. Ona je stasala u ratnoj i poratnoj mlađoj generaciji katoličke inteligencije splitskoga kruga; s osobitim se pijetetom uvijek sjećala vrlorog svećenika Mladena Alajbega. Dakako, vrlo se brzo u *Glas Koncila* neizbrisivo i vrlo utjecajno upisao kao vodeći koncilski teolog Tomislav Šagi-Bunić.⁵ Osim njih u tom je prvom sastavu glasokoncilaca bila važna i prisutnost zagrebačkoga isusovca, poslije pomoćnog biskupa, o. Mije Škvorca, koji se kroz cijelo minulo desetljeće potvrdio kao najizvrsniji crkveni govornik i propovjednik, s velikim utjecajem na širok krug mlade zagrebačke inteligencije.

Da bismo nekako uhvatili što je *Glas Koncila* značio kroz, evo, više od trideset godina svojega postojanja, koja su ga htijenja odredila i koja ostvarenja potvrdila, vrijedi zaći u njegove jubilarne brojeve. S početka se ti jubileji broje od 4. listopada 1962, tj. od prvoga broja

---

⁵ U prvom naumu kanio sam u ovom članku, uz biskupe, pisati i o drugim našim koncilskim trudbenicima. Tu mi je prilika progovoriti o Tomislavu Šagi-Buniću jer on dobar dio svojih članaka o Koncilu piše u *Glasi Koncila* koji tako postaje platformom za najširi prodor koncilske misli u Hrvatskoj. Te je svoje članke, uz mnoge druge, objelodanio u tri svoja djela: *Ali drugog puta nema* (Zagreb 1969, 1972. i 1985) i *Vrijeme suod-govornosti* u dva sveska (Zagreb 1981. i 1982). Očekuju se i daljnji svesci njegovih sabranih članaka od kojih se i opet dobar dio njih navraća na Koncil. Time se Šagi-Bunić potvrdio kao najsvestraniji i najustrajniji proučavatelj i širitelj koncilske misli u Hrvatskoj. Kada ga je Katolički bogoslovni fakultet odlučio predložiti Hrvatskom saboru za godišnju nagradu za životno djelo godine 1993, među aktima tog prijedloga čitamo u prosudbi prof. Ivana Goluba: "Tomislav Šagi-Bunić nije samo čovjek koji piše povijest, nego koji je i stvara." U drugom prijedlogu stoji: "Kao privatni teolog zagrebačkog nadbiskupa, poslije kardinala Franje Šepera on živo izbliza prati rad II. vatikanskog koncila ... te postaje vodeći teolog pokoncilске teološke, liturgijske i pastoralne obnove u Hrvatskoj." Usp. Franjo Šanjek, u: *Croatica Christiana Periodica* (1989, 23, str. 105-114) pod naslovom *Pedest godina znanstvenog i literarnog rada T. J. Šagi-Bunića (1939-1989)* s vrlo opsežnom i minucioznom bibliografijom (str. 207-224).

uopće, poslije taj jubilej određuje 29. rujna 1963. kada je u *Vjesnikovoj* tiskari izišao prvi tiskani broj. Tek mogu naznačiti gdje će budući istraživač pronaći neke temeljne podatke iz povijesti *Glasa Koncila*. Najneposredniju obavijest o njegovu rođendanu pruža nam intervju o Zorislava Lajoša (GK, 1971, 5,17; usp. 1983, 5, 9). Još ćemo više saznati u nekrologiju u povodu Zorislavove tragične smrti (GK, 1972, 17, 1 i 3) te prigodom desete obljetnice od prvoga ciklostilskog izdanja (GK, 1972, 20, 2-3). Cijeli je taj posljednji broj i inače vrlo obavještajan. Tu je uz uvodnu riječ zagrebačkog nadbiskupa Kuharića vrlo značajan članak Smiljane Rendić *U čemu je novost i posebnost Glasa Koncila* (str. 5). Na to se nadovezuje u sljedećem broju članak T. Šagi-Bunića *Gdje smo s Koncilom poslije deset godina* (GK, 1972, 21, 3-4). U tom broju nalazimo i važan članak velikoga koncilskoga pobornika francuskoga dominikanca Yvesa Congara *Stvarnost što iskvaruje i stvarnost što se rađa* (GK, 1972, 21, 4). Smijem tome pridodati svoj članak iz tih dana *Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme*, na što u istome broju cilja i nepotpisani članak *Deset godina iluzija i nada* (GK, 1972, 20, 2-3 i 4-5).

Prigodom 200. broja biskup Mijo Škvorc piše značajan uvodnik *Mala ispovijed uz broj dvijestoti s popratnim riječima nadbiskupa Kuharića* (GK, 1971, 5, 2-3). Vrlo je vrijedan i 500. broj s uvodnikom, s kratkom poviješću i s okruglim stolom mladih teologa o *Glasi Koncila* pod naslovom *Na čemu smo nakon 20 godina* (GK, 1983, 5, 10-11 i 13-14). Prilikom 25. obljetnice prvog tiskanoga broja važan je uvodnik *Naše novine i crkvena javnost* (GK, 1983, 40, 2) kao i onaj u sljedećem broju *Ukorak s vremenom* (GK, 1983, 41, 2). Tako stižemo i do jubilarnog 1000. broja (GK, 1993, 32) s popratnom riječju kardinala Kuharića *Glas Koncila je glas Crkve u Hrvata* i s člankom T. Šagi-Bunića *Glas Koncila - Božji dar Crkvi u Hrvata*. Broj je i inače krcat važnim informacijama i prosudbama. Tu su vrlo živopisne reminiscencije prvog glavnog urednika Vladimira Pavlinića, napis drugoga glavnog urednika Živka Kustića *U matičnom tijeku hrvatskog katolištva* te izvrstan osvrt slavne Berith, Smiljane Rendić, *Glas Koncila - promicatelj krugova Pavla VI*.

Moram bar spomenuti, a ne mogu se i u to još dalje upuštati, značajan pothvat *Glasa Koncila* - mjesečnik *Mali koncil*, danas poznat pod kraticom MAK. Prvi se broj pojavljuje u ožujku 1966. Od 1969. urednikom mu je Gabrijel Đurak, negdašnji urednik dječjega časopisa *Andeo čuvar*. Naslijedio ga je, do danas, Luka Depolo. Bio je to također smion pothvat u ono doba apsolutnoga monopola nad tiskom za mladež, a časopis se doista izvrsno potvrdio kao list najmlađih katolika. S tim u vezi treba bar spomenuti neprocjenjiv doprinos živjoj

katehetskoj pokoncilskoj obnovi među mladima i najmlađima što su ga svake godine izazivale izvrsno pripravljene i vođene Vjeronaučne olimpijade *Glasa Koncila* s popratnim katehetskim tekstovima u kojima se osobito iskazao Živko Kustić. Toliko bar da spomenem.

Dakako, o *Glasi Koncila* trebalo bi još mnogo toga reći, ali kao i na drugim područjima prihvata Koncila u Hrvatskoj to bi zahtijevalo mnogo podrobnija istraživanja koja, na žalost, ni izdaleka nisu još poduzeta. Srećom, za prve godine posjedujemo vrlo dobru *Bibliografiju Glasa Koncila 1962-1973* (Zagreb, 1973). Dosta je samo preletjeti popis najrazličitijih članaka da se uoči koliko je *Glas Koncila* bio i ostaje nezaobilaziv u posvješćenju i prihvatu Koncila u nas. Iz analitičkog kazala već je na prvi pogled očito koja su to imena, uz naše biskupe, u tom glasilu predvodila u najširoj i najsvestranijoj pokoncilskoj informaciji i obnovi u Hrvatskoj.

Glas Koncila je u prvo vrijeme bio doista događaj, ako se malo smije uspoređivati s velikim, događaj u Hrvatskoj razmjeran sa samim Koncilom u svijetu. Sa svoje strane, koliko sam u njemu od početka sudjelovao, mogu reći da mu je glavna nakana tada bila: da se hrvatski vjernik i svaki katolik u tadanjoj Jugoslaviji - uza sve pritiske, potiskivanja, marginalizaciju, pa i formalne progone - doživi članom velike Crkve te se i samom informacijom o koncilskom događanju osjeti podržan solidarnošću svih Kristovih vjernika u svijetu. Stoga i nije čudo, a bilo je čudo poticajno i za same pokretače i za crkvene autoritete, što je bio tako prihvaćen od cijele naše javnosti osobito katoličke. Poslije će se *Glas Koncila* sve više moći posvetiti i zbivanjima u našoj Crkvi i društvu te mnogim značajnim događanjima, kojima nije bio samo popratni i susljedni informator, nego vrlo često i prethodni animator po inicijativama koje su dolazile iz njegova i njemu srodnih krugova. Htio sam stoga bar u jednom području, tako važnom za povijest prihvata i provedbe Koncila u Hrvatskoj, biti podrobniji, da pokažem koliko se toga još krije u našem tisku za savjesnije istraživače. Tu neće izaći na vidjelo tek povijest, nego i život i živost naše Crkve u teško doba komunističkog režima, a pod daškom Duha Svetoga koji je Koncilom želio oživotvoriti i Crkvu u Hrvatskoj.

Dakako, fenomen *Glasa Koncila*, kako sam već i naglasio, istom očekuje svestraniju prouku. Uzorak za nju pruža i članak što ga je nedavno u *Crkvi u svijetu* (1995, 1, str. 204-216) napisala Katrin Boeckh *O crkvenom tisku u Hrvatskoj s podnaslovom Prikazivanje religije i nacije u Glasi Koncila*. I taj je članak svojevrsan pokazatelj informacijske kolegijalnosti *Crkve u svijetu* prema *Glasi Koncila* što pobuđuje dalja razmišljanja i deziderate.

Crkva u svijetu

Druga inicijativa koja se vremenski, ali i ciljevitom nadovezuje na Koncil je časopis *Crkva u svijetu* sa svim svojim susljednim djelatnostima. Evo kako to o 20. obljetnici časopisa predstavlja sam osnivač Frane Franić, tada još nadbiskup splitskomakarski: "Dvadeseta godina Koncila poklapa se s dvadesetom godišnjicom osnutka našega časopisa *Crkva u svijetu*. Već samo to poklapanje pokazuje vezu između II. vatikanskog općeg sabora i našeg časopisa. Tu vezu pokazuje i samo ime časopisa. To je ime uzeto od naziva pastoralne konstitucije Koncila *Crkva u suvremenom svijetu*... da se dobije kraći naslov." I nastavlja: "Časopis CuS osnovao je Biskupski - sada Nadbiskupski - ordinarijat u Splitu. Naknadno su se, kao osnivači, priključili i ostali ordinarijati Splitske metropolije, osnovane 1969. godine." I malo dalje: "Naravno, bez suradnje svećenika i laika ne bismo mi biskupi ništa mogli postići u svojim Crkvama, pa ne bi bilo moguće ni osnivanje jednog crkvenog časopisa. U vezi s tom tvrdnjom moram odati priznanje za osnutak i početne uspjehe CuS-a don Ivanu Cvitanoviću ... i dvama laicima: g. Jakovu Jukiću i g. Edi Marinkoviću. Njih bih mogao s pravom nazvati suosnivačima CuS-a, kao i don Mati Meštroviću koji je ubrzo pomogao u radu i uređivanju do 1969. godine... Za daljnji razvoj CuS-a i raznih izdavačkih nizova biblioteka CuS-a vrlo je zaslužan dugogodišnji urednik, lektor i korektor dr. Drago Šimundža" (*Crkva u svijetu*, 1986, 2, str. 97-100).

Nadbiskup Franić iznosi i temeljne zamisli koje su ga vodile u tom osnutku, što na svoj način ponavlja i dalje razvija i vrlo zaslužni dugogodišnji urednik Drago Šimundža o 20. obljetnici časopisa: "Svijet i Crkva ne samo što se mnogostruko, sudbinski i egzistencijalno susreću i međusobno prožimlju, nego se jednim dijelom izravno dopunjuju i poistovjećuju. Crkva je dio svijeta kao što je i svijet dio Crkve." I na drugoj stranici: "Koncilaska i pokoncilaska Crkva s dubokim respektom pristupa stvarnim vrednotama svijeta... Vođena duhom Koncila, i naša je revija težila za koncilskim idealima. I makar to nije lako postignuti, nije i ne želi posustati u svom koncilskom zamahu" (*Crkva u svijetu*, 1985, 4, str. 321-323). U istom je broju i impozantna *Bibliografija* prvih dvadeset godišta iz koje je vidljivo koliko je u reviji prisutna koncilaska i pokoncilaska problematika.

Žao mi je što ni izdaleka ne poznajem stasanje Splitske crkve, onamo od 1945, a osobito od 1960-ih godina nadalje, kao što sam mogao izbližega pratiti događanja Crkve zagrebačke. Ipak, iz spomenute se *Bibliografije 1966-1985*. dadu izvući neke osobite odrednice. Ta bibliografija pokazuje prije svega velik raspon

vidokruga časopisa koji je razvidan već u samim temeljnim natuknicama od kojih svaka ima više podnaslova. Tu je dakako ponajprije *teologija*: dogmatika, moralka, Sveto pismo, ekleziologija, ekumenizam, praktična teologija, duhovno bogoslovlje, mariologija, katehetika, homiletika, liturgija. Potom slijedi *filozofija*: općenito, teodiceja, psihologija. No za timbar *Crkve u svijetu* tipične su rubrike što slijede. Tu su ponajprije *znanstveno-kulturološki i društveno-religijski radovi*: opća i granična pitanja, znanost o religijama, zbivanja i događaji, aktualna pitanja. Pod *povijesnim radovima* nalaze se podnaslovi: općenito, radovi iz povijesti i umjetnosti, prilozi iz povijesti kulture, prilozi o kulturnim, religioznim i društveno značajnim djelatnicima. Peta je rubrika *književnost*: literarno-povijesne refleksije, povijesno-literarne rasprave, prilozi o piscima i djelima, književni radovi (dosta bogati i raznoliki). Sve to završava rubrikom *Razno*: pedagogija, glazba, film, prilozi lingvističkog karaktera, časopisi - recenzije, komemoracije - nekrolozi, priopćenja i obavijesti Uredništva, bibliografski podaci, likovni prikaz. U svim tim rubrikama jasno se razlikuju s jedne strane rasprave i članci, a s druge osvrta i prikazi što nije samo formalno značajno. Naime, upravo svojim osvrtima i prikazima *Crkva u svijetu* ulazi u vrlo širok dijalog s djelima i djelatnicima i u Crkvi i u svijetu.

Druga, vrlo uočljiva činjenica, očita je iz susljednog popisa suradnika iz kojega se naziru vodeća imena, stupovi *Crkve u svijetu*, dobrim dijelom profesori Teologije u Splitu. Navodim ih abecednim redom: Bezić Živan, Blajić Zdravko, Cvitanović Ivan, Franić Frane, Jukić Jakov (pravim imenom Željko Mardešić), Kovačić Slavko (i pod znakom D. S. Iv.), Kusić Ante, Marušić Juraj Božidar, Merćep Vladimir, Meštrović Mate, Perić Ratko, Rošić Mate, Soldo Ante Josip, Šimundža Drago (i pod imenima: Animator, Džimbeg Dragi, Šubić Domagoj), Vereš Tomo, Zovkić Mato. Vrlo je uočljivo da su pojedinci iz toga imenika vodeći u pojedinim rubrikama: Franić u dogmatskoj, Bezić i u dogmatskoj, a osobito u praktičnoj teologiji i duhovnom bogoslovlju, Merćep u dogmatskoj, prateći osobito, katkada prekritički, novija teološka kretanja, Kusić u filozofiji, Jukić možda u najznačajnijoj rubrici "znanstveno-kulturološki i društveno-religijski radovi" s jasno i razgovijetno sebi svojstvenom tematikom u kojoj je osobit naš vrsnik, a to je znanost o religijama (*Bibliografija*, str. 432).

Pripominjem još kao nešto vrlo uočljivo: u *Crkvi u svijetu* stalan je i vrlo raznovrstan suradnik njezin osnivač nadbiskup Franić, kako je osobito razvidno iz bibliografije njegovih radova što je donosi njemu posvećen zbornik *U službi čovjeka* (Split, 1987, str. 19-30) o čemu

sam već govorio. K tome, pomalo su se svi njezini vodeći suradnici istakli i kao valjani teološki pisci, svaki u svojoj užoj specijalizaciji, dotičući u svojim knjigama vrlo važna područja teološke i filozofske misli u dijalogu sa suvremenim svijetom. Najplodniji je od njih svakako Živan Bezić, kojemu je zbog zasluga za unapređenje teološke misli u Hrvatskoj Katolički bogoslovni fakultet dodijelio počasni doktorat, u čemu sam imao čast i radost izblížega sudjelovati. I još jedno, *Crkva u svijetu*, daleko više nego već prije *Vjesnik Đakovačke biskupije* ostvarila je vrlo široku interdijecezansku suradnju i, što je još važnije, u njoj s punim ulogom, pod imenom ili pseudonimom, surađuju vrsni katolički laici. Od njih je osobit, rekao bih, sekularni pečat u najboljem smislu *Crkvi u svijetu* dao Jakov Jukić (Željko Mardešić) s malim bezbrojem članaka iz svoga specifičnoga područja znanosti o religijama, o čemu svjedoče i njegove knjige *Religija u modernom industrijskom društvu* (Split, 1980) i *Povratak svetoga - rasprava o pučkoj religiji* (Split, 1988).

U pogledu popratnih izdanja *Crkve u svijetu* spominjem za me važnu činjenicu: u njezinim su izdanjima izašla u nas prvi put dva djela Pierra Teilharda de Chardina: *Božansko ozračje*, u prijevodu Drage Šimundže (Split, 1970) i *Budućnost čovjeka*, u prijevodu Josipa Matića (Split, 1985) što je bio prvi prodor toga izvanrednoga suvremenoga mislioca u Hrvatsku. Ne čudi stoga što su se trojica suradnika *Crkve u svijetu*: Ante Kusić, Drago Šimundža i Jakov Jukić našla s vrijednim doprinosima i na simpoziju što ga je prigodom 100. obljetnice de Chardinova rođenja organizirao isusovački *Obnovljeni život* (1980, br. 2). Kao bibličar ističem da je *Crkva u svijetu* donijela više osvrta na suvremene biblijske prijevode. Bili su nam u svoje vrijeme dragocjeni napisi što ih je već prije u *Službenom vjesniku Splitsko-makarske biskupije* objavljivao Mate Meštrović o jeziku starih lekcionara i evanđelistara i u svom osvrtu na moj prijevod *Evanđelja* iz 1962. te na prvo izdanje Rupčićeva *Novoga zavjeta* (Sarajevo, 1962). Šteta što ti članci nisu poslije izašli i u njegovoj knjizi *Nebit i kaos* (Split 1986) gdje ipak nalazimo dva osvrta: *O jeziku Biblije* (*Crkva u svijetu*, 1969, 1, str. 95-99) i *Jezična kritika (Ladanova) prijevoda Evanđelja sv. Ivana* (*Poljica*, 1980, br. 1). *Crkva u svijetu* dala je prostor Gracijanu Raspudiću za raspravu oko autorstva *Novoga zavjeta* koji je izišao u Sarajevu 1962. pod imenom Ljudevita Rupčića (1969, 3, str. 201-239; 4, str. 289-322). Na to obrazloženo odgovaraju Ljudevit Rupčić i Rufin Šilić (1969, 3, str. 239-241) s daljnjom replikom Gracijana Raspudića (1969, 4, str. 366-368). Vrlo su vrijedni osvrta nestora hrvatskih bibličara, isusovca Albina Škrinjara, najprije na drugo izdanje Rupčićeva *Novoga zavjeta*

(1968, 2, str. 65-75) i poslije na *Psalme* (1969, 1, str. 47-66) i na *Knjigu Mudrosti* (1969, 4, str. 337-351) iz *Zagrebačke Biblije* 1968. Svi će ti osvrći, koliko god nisu bili uvijek ugodni, potpomoći druge naše prevoditelje da Božjoj riječi nađu sadržajno još točnije, a oblikovno još ljepše hrvatsko ruho.

Treba napokon istaći i tu okolnost da je *Crkva u svijetu* imala također sretno i dugoročno uredništvo koje je moglo ostvariti značajan *image* toga lista. Prvih godina, radi zaštite časopisa pred državnim pritiscima, fungirao je kao odgovorni urednik sam nadbiskup Franić, s velikim udjelom Mate Meštrovića. No od godine 1969. pa sve do kraja 1991. na čelu uredništva stoji Drago Šimundža, duže vrijeme zajedno s Jakovom Jukićem. Obojica su, vjerujem, kolegijalno zaslužna za tako širok vidokrug časopisa, u čemu očito veliku ulogu treba pripisati i samom Dragi Šimundži. Listu su dugo godina davali značajan ton Šimundžini uvodnici koji su sada napokon, uz dodane i druge njegove radove, izdani u trilogiji koja mu doista ostaje spomenikom: *Čovjek, društvo, Crkva* (Split, 1979), *Ljudske vrijednosti i kršćansko poslanje* (Split, 1995), *Crkva i demokracija* (Split, 1995).

Autor je u svim tim uvodnicima, kao i u drugim ovdje sabranim člancima, osobito osjetljiv za "teološko-ekleziološko, društveno-antropološko i religiozno-politološko područje" crkvenih i društvenih pitanja (uvodnik u prvu knjigu), ali uvijek s prisutnom temeljnom nakanom da mu u središtu svih izlaganja bude čovjek (uvodnik u drugu knjigu). U svemu tome, iako ga rijetko navodi, Koncil mu je bio stalan "punto di riferimento", kako vole reći Talijani, i polazište i odrednica i usporednica. U tom bih smislu izdvojio njegov članak *Kako smo i koliko smo ostvarili duh Koncila* (druga knjiga, str. 234-241 = *Crkva u svijetu*, 1979, 2, str. 97-102). Istini za volju, dosta tih Šimundžinih uvodnika, onako od prve čitanih, kao da su pisani nekako na "višem katu". Sutrašnji čitatelj neće iz njih lako osjetiti temperaturu pojedinih razdoblja *Crkve u svijetu*, ni s obzirom na prilike i neprilike samoga našega tadanjega društva, a ni Crkve u tom društvu. Čitajući ponovno, našao sam za to obrazloženje samoga pisca u uvodniku u drugu knjigu: "Nemoguće je bilo izravno rušiti socijalističke idole. Unutrašnja je cenzura u tiskarama križala pojedine izričaje i, kad je dolazilo do rasprave ili, točnije, moga obrazlaganja, prijetila je odustajanjem od tiskanja časopisa. Zato sam se u svom dvadeset i dvogodišnjem vođenju *Crkve u svijetu* utjecao naoči mirnim formama i, kako su mi kritičari priznavali, akademskim raspravama koje su načelno nastupale, u duhu zajedničkog potvrđivanja ljudskih i kršćanskih vrednota, s jasnim prizvucima kritičkih osporavanja, etičkih pouka i demokratskih upozorenja." Vrijedno je i to zapaziti.

Moj prikaz *Crkve u svijetu* ovdje zastaje, već i stoga što mi nije pri ruci daljnja njezina cjelovita bibliografija (1986-1995). No ona se u svojemu prvom dvadesetom godištu toliko jasno oblikovala da su doduše pridošla nova imena, ali je list mogao uvelike prosljediti svoj široki tematski raspon, dakako i u sasvim novim i sretnijim okolnostima, onamo od svibnja 1990. S godinom 1992. ona se pojavljuje kao edicija *Teologije u Splitu*, s novim, prorijeđenim uredništvom i s glavnim i odgovornim urednikom Nedjeljkom Antom Ančićem koji se već profilirao u posljednjem desetljeću lista. Počeo je s člankom *Ekumensko gibanje* (1980, 4, str. 385-387) te *Prijepor i svjedočenje vjere* (1982, 3, str. 232-239). Kao neki "adiu" djeluje članak Jakova Jukića *Na četvrtom raskrižju* (1992, 1, str. 3-6) s valjanim osvrtom na jedno četvrtstoljeće. Od novijih imena treba svakako zapisati zaslužnoga splitskoga svećenika, poslije i pomoćnog biskupa Petra Šolića kojega predstavlja izvrstan zbornik njegovih radova *Radost ljubavi* (Split, 1994) koji je uredio mladi profesor i pomoćni urednik Ante Mateljan. Šolić se već svojom doktorskom disertacijom potvrdio kao proučavatelj Koncila, što je razvidno iz prva dva članka u tom zborniku *Kristocentrična utemeljenost kršćanskoga života* te *Dinamičnost kršćanskoga života* (str. 35-53).

Pripominjem da bi nekako tako ili mnogo bolje trebalo proučiti i procijeniti doprinos što su našoj pokoncilskoj obnovi, osobito na doktrinarnom planu pružili svi naši slični teološki časopisi, od *Bogoslovske smotre*, *Obnovljenog života* itd. Mislim da se ne trebam ispričavati što se ovdje dalje u to ne upuštam.

Kršćanska sadašnjost

Treća ustanova koja je u nas nastala iz založenoga htijenja pokoncilske obnove je Kršćanska sadašnjost. Prvi pothvat u njezinu smjeru bilo je pokretanje časopisa *Svesci Kršćanska sadašnjost* (SKS) koji se pojavljuju u Došašću 1966. za godinu 1967. Njihove su ciljeve urednici istakli u uvodnoj riječi: "Po sebi se razumije da nam je prvenstveni zadatak da se ovim putem također pomogne što brže, istinskije i plodonosnije kročenje Koncila kod nas. Koncila kao *zbirke dekreta*, ali i *Koncila kao puta* kojim se po dekretima krenulo (podcrtao B. D.)." Prvi je broj svojim blagoslovom popratio zagrebački nadbiskup, tada već kardinal Franjo Šeper sa željom da *Svesci* budu "jedan od nezamjenjivih instrumenata za *koncilsko gibanje i ostvarenje među nama*". Njegova je riječ znakovito datirana 8. prosinca 1966, "na godišnjicu završetka Drugoga vatikanskog koncila". Još dodaje: "Posebno se veselim aktivnoj prisutnosti mladih

kršćanskih laika u ovom djelu za pripremu dijaloga sa svijetom na što ih je pozvao Koncil."

Iz toga je početnoga pothvata godine 1968. izrasla Kršćanska sadašnjost kao "Centar za koncilski istraživanja, dokumentaciju i informacije". Njezin je utemeljitelj zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Šeper. Akt utemeljenja nosi nadnevak 22. veljače 1968. (*Šeper - Građa za životopis*, I, str. 300-301). Važan je uvodni stavak: "Organska i djelotvorna provedba koncilске obnove kod nas ovisi o dubljem i širem poznavanju koncilске misli, nastojanja i gibanja." Da bi se taj cilj što bolje postigao, dekret naznačuje više djelatnosti, među prvima: "Pokretanje i izdavanje časopisa, biltena i drugih povremenih prigodnih tiskanih ili umnoženih stvari dokumentacionog, informativnog, ilustrativnog, istraživačkog ili stvaralačkog i informativnog karaktera u okviru koncilске obnove i zadataka što ih Koncil stavlja pred suvremene kršćane, naročito u cilju ostvarenja pravog i iskrenog dijaloga među kršćanima samima i sa suvremenim svijetom i kulturom" itd.

U času toga crkvenoga ustanovljenja, možemo reći, Kršćanska sadašnjost se već duže vrijeme vriježila u krugovima prvoga koncilskoga oduševljenja i narasle susljednje pokoncilске odgovornosti, osobito među profesorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i u krugu koji se okupljao oko *Glasa Koncila*. Širi su humus predstavljali vrlo mnogi sudionici Teološko-pastoralnih tjedana u Zagrebu, s osobito koncilski angažiranim u Zadru i Rijeci. Tomu treba pribrojiti velik broj svećenika zagrebačke nadbiskupije koji su po svojim dekanatima organizirali mnoge koncilске tribine. U taj koncilski zamah zagrebačkoga kruga treba ubrojiti i naše istaknute kršćane u svijetu koji su se, makar društveno potisnuti i pritisnuti, tada okupljali osobito oko negdašnjega Društva sv. Jeronima, tada sv. Ćirila i Metoda, kako sam već spomenuo. No stasali su i mlađi i založeniji kršćani u svijetu, među njima Ljiljana Matković, Marijan Zidarić, umjetnik Ante Starčević, Mate Križman, pok. Julije Sulić i dr. Tako je Kršćanska sadašnjost vrlo brzo postala središte oko kojega se okupljao i susretao velik broj ljudi koji su Koncil smatrali svojom zadaćom.

No među prvim inicijatorima *Kršćanske sadašnjosti* bila su trojica profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: Tomislav Šagi-Bunić, Josip Turčinović, Vjekoslav Bajsić. Teško ih je pravo po zaslugi poredati jer su se vrlo brzo stopili u karizmatički trolist koji je na svojim ramenima izdržao i hrabre i mudre početke te zanose i poduzetnosti prvih stvaralačkih godina, a i tegobe susljednoga vremena u kojemu je trebalo kroz najrazličitije poteškoće provoditi

začudno razgranatu djelatnost te ustanove. Mnogi su im od nas u tom pružili i subjektivan podržaj i suradničku pomoć, ali njima pripada čast i inicijatora i vodećega *teama* koji su tu inicijativu pronijeli sve do u naše vrijeme, iako je smrt pokosila već dvojicu trudbenika, neprežaljene Josipa Turčinovića i Vjekoslava Bajsića⁶. U prvo su vrijeme bila osobito važna tri njihova komplementarna iskustva. Šagi-Bunić je u to unio svoje bogato i mnogostrano koncilsko iskustvo s poznavanjem koncilski utjecajnih teologa i pokoncilskih teoloških tokova, sa svestranim poznavanjem predratnih odrednica katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Josip Turčinović je kao založeni student kroatistike na Sveučilištu u Zagrebu izravnim dodirima upoznao strujanja i očekivanja mlađe generacije hrvatskih sveučilištaraca. Vjekoslav Bajsić, osim što je bio, kako se često znao našaliti, "službeni vozač" po svim putovima Hrvatske i Europe, u taj je trolist unio hladnoću razmišljanja i vjernost smišljenim odlukama, s velikim smislom za konkretna rješenja. Osim toga, kao "jezero-meštar", kako kažu naši Zagorci, mnogo je "slobnoga vremena" utrošio na popravljnje svih mogućih, često hirovitih aparata. Prvo njihovo veće putovanje bilo je krajem rujna 1966. kada su prigodom Međunarodnoga kongresa teologije II. vatikanskoga koncila u Rimu, na kojemu sam i ja nastupio kao predavač, obišli velik broj redakcija stranih teoloških časopisa da dobiju pravo besplatnoga prevođenja teoloških članaka na hrvatski. Bila je to velika "milostinja" kojom su europski teolozi poduprli ovaj hrvatski pokoncilski pothvat. P. Agostino Gemelli je u tom smislu rado govorio o "pane intellettuali", o milostinji za intelektualni kruh. Tom su me prilikom prvi put upoznali s projektom Kršćanske sadašnjosti.

Za daljnju povijest htijenja i ostvarenja Kršćanske sadašnjosti izvrsno nam može poslužiti više napisa, prije svega vrlo iscrpan dokumentirani referat T. Šagi-Bunića *Deset godina Kršćanske sadašnjosti* (Svesci 34, 1979, str. 2-26). Tu je vrlo vrijedan i sam temeljni tekst, ali još više vrlo mnoge bilješke u kojima, prelazeći okvire Kršćanske sadašnjosti, saznajemo vrlo mnogo podataka iz toga pokoncilskoga proljeća Crkve u Hrvatskoj. Taj je referat poslije tiskan u više kataloga, prvi put 1980-1981, a drugi put i u jubilarnom *Katalogu Kršćanske sadašnjosti 1968-1993*, prigodom 25. obljetnice te ustanove. Tu se nalazi i daljnji Šagi-Bunićev tekst, govor na

---

⁶ Josip Turčinović umro je 3. listopada 1990. Usp. *Kana* 1990, br. 10; Franjo Šanjek, *In memoriam* (Croatia Christiana Periodica 1990, 26, str. 203-206) s bibliografijom i nekim radovima (str. 207-224). Vjekoslav Bajsić umro je 20. svibnja 1994. Usp. Josip Jurić, *In memoriam* (BS, 1995, str. 175-177) s bibliografijom iz pera Stjepana Kušara (str. 178-186).

proslavi te obljetnice *Kršćanska sadašnjost kao hrvatski "okrugli stol misaonih napora današnjice"* (str. 57-61). Mnogo pojedinosti saznajemo iz intervjua što su ga tom prilikom dali u *Kani* (1993, 3, 8-15) Šagi-Bunić i Vjekoslav Bajsic pod naslovom *Kuća koja je otvarala prozore*. Tu se nalazi i važan stavak iz prigodne propovijedi zagrebačkog nadbiskupa kardinala Franje Kuharića (str. 9). Ovamo bih dodao i sve što je napisano u povodu preminuća Josipa Turčinovića (*Kana*, 1990, br. 10). Iz svih ovih napisa pojavljuje se veliki broj simpatizera i zaštitnika iz čega je razvidno koliko je ta institucija ne samo po svojim izdanjima nego više po svojim međuljudskim kontaktima bila živo susretno mjesto Crkve i svijeta u gradu Zagrebu. Izvana gledana, piše Šagi-Bunić u govoru prigodom 25. obljetnice, *Kršćanska sadašnjost* bila je "u osnovici izdavačka kuća, proizvođač knjiga, časopisa, i drugih sastavnica onoga što nazivaju priopćavlima". No iznutra on je nadalje vidi "kao jedinstven skup ljudi, osoba koje su svoje sposobnosti i svoje živote udružili u jednom pothvatu i u jednoj požrtvornosti". Stoga je ono "što se faktički zbilo, bilo plod i napor i rizik osoba koje nisu mjerile svoja prava, već ulagale svoje srce i svoje sposobnosti" (str. 57). S tim u vezi obavještajna su i dva članka u jubilarnom broju *Crkve u svijetu* (1986, br. 2): Zovkićev (str. 131-132) i Bezićev (str. 172-173) kao i važan deziderat što ga je u istom broju istakao nadbiskup Franić (str. 100).

U daljnju povijest i razvoj *Kršćanske sadašnjosti* spada i datum 31. svibnja 1977. kada su se teolozi okupljeni oko te ustanove organizirali kao Teološko društvo *Kršćanska sadašnjost* (TEDEKS). Povijesne i misaone odrednice osnutka toga društva naširoko je obrazložio T. Šagi-Bunić u spomenutom članku *Deset godina Kršćanske sadašnjosti* (Svesci 34, 1979, str. 3-5 i 10-11). Ipak, najneposrednija je pobuda za to bila više izvanjska, kako čitamo na narednim stranicama (str. 11-12). "Promjene u financijskom sistemu u našoj državi (u tadanjoj Jugoslaviji) prisilile su Kršćansku sadašnjost da ulaskom u desetu godinu svoga postojanja i djelovanja, nakon mnogo razmišljanja i konzultiranja, poduzme svoje organiziranje kao društva u smislu zakonodavstva SR Hrvatske (...). Kršćanska sadašnjost narasla je do te mjere da više nije mogla egzistirati u svom prekarom obliku, kao entitet koji hoće djelotvorno supzistirati izvan sistema u kojemu se faktički nalazi, pa joj nije preostalo drugo nego pokušati uklopiti se u sistem sačuvavši svoj stvarni identitet, ili umrijeti (...). Time što se organizirala kao *Teološko društvo Kršćanska sadašnjost* nije odustala ni od kojih dosadašnjih ciljeva, nije preuzela nikakvih ciljeva koji bi bili u raskoraku s njezinim izvornim ciljevima.

Ipak je u vezi s tim u našoj Crkvi postojala duža nelagoda koja se odrazila u više navrata i u tadanjoj Biskupskoj konferenciji Jugoslavije, osobito na zasjedanju u Đakovu 29. rujna 1982. U arhivu Kršćanske sadašnjosti postoji veliki dosje koji svjedoči da su njezini vodeći ljudi - uvijek su to bili T. Šagi-Bunić, J. Turčinović i V. Bajsčić - nastojali svim silama održavati i održati najživlje veze s Apostolskom nuncijaturom u Beogradu i, po njezinoj preporuci sa svojim neposrednim ordinarijem, zagrebačkim nadbiskupom kardinalom Franjom Kuharićem. Postoje vrlo detaljni izvještaji koji su poslani u najviše urede Svete Stolice. A sve se to poduzimalo, kako piše Šagi-Bunić o 25. obljetnici, "da se ne dogodi kakvo nepredvidivo isključivo iz autentične katoličke crkvenosti" (*Katalog Kršćanske sadašnjosti 1968-1993*, str. 60 pri dnu). Pošto su poslije statuti Tedeksa revidirani u skladu s *novim Zakonom crkvenoga prava*, na jesenskom su zasjedanju Biskupske konferencije u Đakovu, 3. listopada 1989. odobreni i Društvu je priznata pravna osobnost u Crkvi. A nastankom Hrvatske države, onamo od 30. svibnja 1990, prestale su i ostale teškoće i nelagode. Napokon je daljnje djelovanje Kršćanske sadašnjosti osigurano dvama ugovorima od 26. lipnja i 2. srpnja 1992. kojima su potpisnice Zagrebačka nadbiskupija i Kršćanska sadašnjost.

Preostaje bar kratko, faktografski, upozoriti na stvaran doprinos koji je Kršćanska sadašnjost pružila cjelokupnoj pokoncilskoj obnovi u Hrvatskoj, i još šire u ondašnjoj Jugoslaviji, štoviše u Crkvi Istočne Europe, jer su njezina izdanja - osobito *Ilustrirana Biblija mladih* - dosegla napokon 1990. i samu Moskvu. No mnogo nam toga uvelike izmiče jer *Kršćanska sadašnjost* nije bila samo izdavačka kuća, nego doista, kako je i zamišljena, centar mnogih inicijativa, izmjena misli, susreta i konzultacija. Spomenut ću samo da je, dakako s velikim udjelom Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, baš u tom krugu zajedno s krugom *Glasa Koncila* zamišljen i ostvaren veliki Mariološki i Marijanski kongres u kolovozu 1971. sa završnim slavljem na Veliku Gospu na Mariji Bistrici, događaj koji je uvelike nadahnuo buduća slična slavlja. Ovdje je pripremljen i dobar dio vanjskoga slavlja Nacionalnoga euharistijskoga kongresa na Mariji Bistrici 1984. Ovamo su često svraćale mnoge katoličke i druge kršćanske delegacije sa Zapada, tu su se dogovarala različita naša sudjelovanja na značajnim teološkim i sociološkim simpozijima ovdje i izvan domovine. Ovuda je prošao dobar dio naših ekumenskih susreta. Značajna je bila i prisutnost Kršćanske sadašnjosti svake godine na Sajmu knjige u Frankfurtu itd. Taj udio Kršćanske sadašnjosti u životu i mnogostrukom dijalogu naše Crkve s katoličkim

i nekatoličkim svijetom i u nas i izvan domovine ostat će uvelike nedokumentiran: posla je bilo odviše, poslanika premalo, i jedva su stizali ostvariti poslove, a nije bilo vremena da ih se registrira.

Lakša je faktografija izdavačke djelatnosti Kršćanske sadašnjosti koja je dobro razvidna iz jubilarnoga *Kataloga 1968-1993*. s četrdesetak najrazličitijih nizova i na stotine svezaka i sveščića svih mogućih formata. Neću se ni zadržavati na njezinim periodičkim publikacijama: *Svesci*, *Bogoslovska smotra*, *Croatica Christiana*, *Služba riječi*, *Listić*, *Kana*, *Aksa* (*Katalog*, str. 94). U tom je katalogu svakako najodličniji naslov *Koncil* (str. 77-78) gdje na prvome mjestu stoji cjelovito, pomalo monumentalno izdanje svih koncilskih dokumenata, o čemu sam govorio u prikazu Biskupske konferencije. Slijedi zbornik dokumenata crkvenoga učiteljstva *Socijalna nauka Crkve o društvenim pitanjima od pape Lava XIII. do danas*. Na to se nadovezuje niz *Dokumenti* (str. 68-70) sa stotinjak najrazličitijih izlaganja redovnoga crkvenog učiteljstva. Na temeljni naslov *Koncil* nadovezuju se i svi drugi naslovi koji ostvaruju temeljnu zadaću Kršćanske sadašnjosti da pospješi i unaprijedi prodor koncilskog učenja, odluka i smjernica u Crkvi u Hrvatskoj. Tome svakako pod doktrinarnim vidom pridonose veliki nizovi: *Polazišta* (str. 87), *Priručnici* (str. 88-89), *Teološke meditacije* (str. 90), *Teološki radovi* (str. 90-91), a osobito *Volumina theologica* (str. 90-91). Ovamo se upisuje i ciklostilski niz *Svjedočenje* (str. 94-96). *Kršćanski klasici* (str. 78) žele djelotvorno u nas ostvarivati "reditus ad fontes", tako uporan zahtjev koncilskoga i pokoncilskoga događanja. Koncil je uvelike želio potaknuti traženje novih oblika pastoralne službe u Crkvi, čemu smjeraju mnogi naslovi ovog kataloga, osobito koji se tiču katehetskog pastoralna: *Katehetski priručnici* (str. 76-77), *Kana Klub "D"* (str. 75-76), *Mala knjižnica Kane*, te *Liturgijsko-pastoralnog listića* (str. 82-83), *Priručna enciklopedija vjere* (str. 88), *Znakovi i gibanja* (str. 92-93), *Žarišta* (str. 93), *Stripovi* (str. 94), *Glazba* (str. 97-99) itd. Osobitu katehetsku djelatnost ostvarila je Pastoralno-katehetska služba Kršćanske sadašnjosti (PAKS) u kojoj se istakao vrstan kateheta Josip Baričević uz suradnju Ane Zelić (Gabriele Šabić) i Vlatka Badurine, iz čega će se izviti 1979. samostalna katehetska ekipa Symbolom u Odri koja se izvrsno katehetski potvrdila.

Ipak, najveći je doprinos Kršćanska sadašnjost našoj pokoncilskoj obnovi pružila na biblijskom i liturgijskom području. Dosta je pogledati u katalogu nizove: *Biblija* (str. 66) te *Biblija i njezina povijest* (str. 76) s nizom *Riječ* (str. 89) i *Biblija u stripu* (str. 94). Osobita je zasluga Kršćanske sadašnjosti što je, dakako

domišljatošću Josipa Turčinovića, od izdavačke kuće Stvarnost 1974. otkupila *Zagrebačku Bibliju* i tako Bibliju vratila u crkvene vode. Tako je već godinu prije preuzela daljnje izdavanje *Ilustrirane Biblije* što je 1968. bila sretna inicijativa Zorislava Lajoša, a do sada je izišla u dvanaest izdanja na hrvatskom, u sedam na slovenskom, u četiri na slovačkom, u tri na makedonskom, u četiri na češkom, u tri na srpskom, u šest na mađarskom, u tri na poljskom, u tri na ukrajinskom, te po jedno izdanje na albanskom, rusinskom i napokon 1990. na ruskom. Velika je zasluga Kršćanske sadašnjosti što je razmjerno vrlo brzo, a može se reći i vrlo uspješno ostvarila sva potrebna izdanja liturgijskih knjiga te pokoncilska liturgijska obnova u Hrvatskoj nije trpjela zakašnjenja. To sam već istakao govoreći o zaslugama za tu obnovu banjolučkoga biskupa Alfreda Pichlera zajedno s direktorom Kršćanske sadašnjosti Josipom Turčinovićem. Dosta je u *Katalogu* pogledati nizove: *Liturgijska izdanja* (str. 79-81), *Liturgijska pomagala* (str. 81-82), *Glazba* (str. 96-99).

Na kraju ističem još dvije edicije, svaku na svoj način. Možda je u ono vrijeme komunističkog monopola na vijesti najsmioniji pothvat bio osnutak informativnog biltena *Aktualnosti Kršćanske sadašnjosti* (AKSA) s tri sloja: vijesti iz domaće Crkve; vijesti iz katoličkog svijeta, osobito iz djelatnosti Svete Stolice; informacije o pisanju domaćeg tiska o Crkvi i njezinu događanju. Ovu su uslugu duže vrijeme i na više mjesta tražili i očekivali naši biskupi kako bi na vrijeme dobili što potrebnije uvide. Zajedno s *Glasom Koncila*, a na svoj način i više, jer joj je to dopuštala njezina razina, *Aksa* će ostati vrlo važna kao izvor za povijest naše Crkve u vrijeme komunističke države. Druga edicija, sasvim na drugoj razini, a imala je vrlo velik prihvat ne samo u užim crkvenim krugovima nego i mnogo šire, bila je *Metanoja* (*Katalog*, str. 84). Ona je čista kreacija pok. Josipa Turčinovića, makar joj poslije ja fungiram urednikom, a izašla je do sada u više od stotinu naslova s kraćim meditativnim tekstovima i svjedočanstvima o proživljavanju vjere i kršćanskih misterija. Po njoj je koncilski nauk zračio u kršćansku pobožnost i nabožnost.

Iz svega toga raspona izdavačke djelatnosti Kršćanske sadašnjosti neka mi na kraju bude dopušteno istaći njezine najveće darove našoj pokoncilskoj obnovi. Nabrajam samo naslove i ovdjeondje autore: *Misal* i *Časoslov*; prva velika monografija, uzornica za buduće, *Tavelić - Prvi hrvatski svetac* (1971) te *Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine* (1980); Gamulinova *Bogorodica s Djetetom* (1971) te njegova *Slikana raspela*; dvije blizanske knjige *Zagrebačka katedrala* (1988) i *Splitska katedrala* (1991). Od velikih teoloških ostvarenja ističem još uvijek prvorazredan *Rječnik biblijske*

teologije X. Léon - Dufoura (1969, 1980 i 1988) te šest svezaka *Velike povijesti Crkve* od H. Jedina, u koju je uložio izvanrednu marljivost i prevodilačku vrsnost blagopok. Vjekoslav Bajsić. Ovamo spada i *Povijest kršćanske literature*, sv. I (1976) T. Šagi-Bunića i njegova *Euharistija u životu Crkve kroz povijest* (1984), a dakako i ponovljena izdanja moralnog bogoslovlja Bernharda Häringa. Među teološkim radovima vrlo su značajni zbornici marioloških kongresa, odnosno simpozija: *Bogorodica u Hrvata* (1976), *Advocata Croatiae* (1979), *Štovanje Bogorodice u Hrvata u 19. i 20. stoljeću* (1990), *Naša prošteništa i Crkva na putu* (1985), *Mundi melioris origo* (1983) i *Blažena Djevica Marija u kršćanskoj duhovnosti*. U monumentalna izdanja svakako treba ubrojiti: *Jeruzalemsku Bibliju*, Augustinovu *O državi Božjoj* i Tominu *Sumu protiv pogana*.

Dakako u svemu tome bila bi važna i "prosopologija" na koju je upozorio Tomislav Šagi-Bunić u svom govoru o 25. obljetnici Kršćanske sadašnjosti: u svemu tome sudjelovale su i velike litanije mnogih djelatnika (u upravi, administraciji, proizvodnji), kao i veliki broj suradnika, osobito pisaca i prevoditelja čija su imena napisana i u spomenutom *Katalogu*. Ali ne samo imena trudbenika Kršćanske sadašnjosti, nego i sva imena - znana i neznana, spomenuta i nespomenuta - svih koji su II. vatikanski koncil smatrali svojom svetom životnom zadaćom u Hrvatskoj.⁷

---

⁷ Drago mi je što to mogu potkrijepiti pozivom na jedan, do sada još nedorađen i neobjavljen napis Tomislava Šagi-Bunića *Trideset godina od početka Drugog vaticanskog koncila* što ga je, kao prvi nabačaj, uz pomoć Zdenka T. Tenšeka ponudio kao poticaj sudionicima njegova seminara na Institutu za teološku kulturu laika u Zagrebu. Napis ima više podnaslova: Opći tematski blokovi s udjelom naših biskupa; Glasila, listovi, časopisi, revije: Župski listovi; Biblija; Liturgijska obnova; Studij; Obnova redovništva i duhovnog života; Koncilske i pokoncilske institucije i nastojanja itd. Među tim naslovima ističe se naslov *Osobe* (= "proso-pologija"). Prepisujem ih redom kako su nabrojene: Živko Kustić, Adalbert Rebić, Vjekoslav Bajsić, Josip Turčinović, Bonaventura Duda, Jerko Fućak, Martin Kirigin, Ivan Golub, Celestin Tomić, Ratko Perić, Smiljana Rendić, Ljiljana Matković, Ana Marija Grünfelder, Anka Petričević (s. Marija od Presvetog Srca), Klara Dugić, Stela Tamhina, Lidija Kurelović, Ante Kresina, Špiro Marasović, Drago Šimundža, Jure Radić, mons. Ivan Pavić i njegovi katekizmi, Jakov Jukić, Vladimir Pavlinić, Radovan Grgec, Rudolf Brajčić, Ljudevit Rupčić, Marijan Grgić, Mato Zovkić, Marko Oršolić, Dragutin Kniewald, Josip Kolanović, Mate Križman, Josip Jurić, Tomislav Ivančić, Franjo Šanjek, Pavao Crnjac, Marijan Jurčević, Predrag Belić, Ivan Cvitanović, Stjepan Nimac, Stanislav Vitković, Josip Ladika, Josip Kribl, Milan Šimunović, Aldo Starić, Josip Baričević, Hadrijan Borak, Ivan Grubišić, Marijan Valković, Vladimir Stanković, Bono Šagi, Bernardin Škunca, Emanuel Hoško, Branimir Lukšić, Miljenko Žagar, Marijan Mandac, Anton Benvin, Ivan Zvonimir Čičak,

Ovdje napokon prekidam, članak je već dobroano premašio časopisni opseg, a i ja sam posustao. Spočetka sam zamislio opširniji članak, s obzirom na jedinice koje ovdje nisam ni dotaknuo. U prvoj zamisli, sada bi bio na redu Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu sa svim svojim strukturama i institutima (jedna od najutjecajnijih njegovih struktura bila je i jest ustanova Teološko-pastoralnih tjedana, onamo od jeseni 1960. pa sve do posljednjega, trideset i šestoga 1996) i za njim sve naše visoke bogoslovne škole, s pripadnim teološkim časopisima. Unutar toga želio sam progovoriti i o nekim vodećim imenima hrvatske pokoncilске teologije. Najviše se osjećam dužnikom što nisam ni spomenuo pokoncilsku redovničku obnovu u Hrvatskoj. Na tom polju učinjeno je vrlo mnogo, ali mnogo toga izmiče dokumentaciji jer se radilo, a nije se ni dospjelo zapisivati. Također sam zaobišao veliko područje posvješćivanja laikata u Crkvi, ne zato što ga ne smatram važnim, naprotiv! Tu će se i budući istražitelji naći pred teškom zadaćom da pronađu sve, pa i najmanje što je na tom polju učinjeno.⁸ Pregolemo područje je i naš crkveni tisak, pa sam ga se tek ovdjeondje dotakao. Posebno ostajem dužan našem pokoncilskom pastoralnom svećenstvu sa svim našim župnim i redovničkim crkvama. Mnogi su od njih uvelike podržavali i povećavali koncilski i pokoncilski zamah u nas te su se zauzeli djelatnici osjećali nošenima, oni su također bili i jesu najstrpljiviji i najustrajniji provoditelji Koncila u Hrvatskoj sve do danas. Dosta budi spomenuti naoko malu činjenicu da su dugo vremena bili i kolporteri *Glasa Koncila* i tolikih drugih časopisa i izdanja. A što istom kad dođe na red istraživanje koncilskoga elana svega Božjega naroda! I još se jednom ispričavam što sam bio usmjereniji na prvo desetljeće, na prvih petnaestak pokoncilskih godina, kada sam u svemu življe sudjelovao. Mnogo se toga poslije izvilo i razvilo, što uvelike proširuje krugove istraživanja. Radostan sam što sam i ovoliko uspio prikupiti. Veselim se budućim poslenicima.

Vedran Martinac i drugi djelatnici. Dakako, popis nije htio biti zaokružen, kao ni cijeli napis, nego poticajan.

⁸ Budućeg istražitelja upozoravam na disertaciju koju će uskoro na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Bečkoga sveučilišta kod prof. dr. Zulehnera braniti naš mladi katolički laik, djelatnik *Glasa Koncila*, Adolf Polegubić pod naslovom *Laien in der Kirche und Gesellschaft Kroatiens seit 1900*, s osobitim težištem na razdoblje od 1972. nadalje. Tu se nalaze i sve dosadašnje disertacije i studije o tom pitanju.

